

ქართული ეროვნული იდენტობის ეთნოსიმბოლისტური კვლევა

მარიამ ჩხარტიშვილი

წინათქმა

„იდენტობის“ მრავალი დეფინიცია არსებობს. ჩემი აზრით, ყველაზე არსობრივია ამ სოციალური ფენომენის შემდეგი განსაზღვრა: იდენტობა ნიშნავს ამა თუ იმ ჯგუფის წევრობის ცნობიერებას.

იდენტობათა უმნიშვნელოვანესი ტიპი კოლექტიური-კულტურული იდენტობაა. ნაციონალური // ეროვნული იდენტობა სწორედ ამ ტიპს განეკუთვნება.

ეროვნულ იდენტობას ეფუძნება ისეთი დიდი სოციალური ჯგუფები, როგორიც ერებია. ვინაიდან თანამედროვე მსოფლიო წესრიგი ეს ერთა მსოფლიო წესრიგია. ეროვნული იდენტობის კვლევას აქვს დიდი სამეცნიერო ინტერესი. მართლაც, დღეს ეს თემა ძალიან პოპულარულია ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებების წარმომადგენელთა შორის. ისტორიკოსები გამოწვევის არ არიან. მათთვის აუცილებელია მკაფიო წარმოდგენა ჰქონდეთ ეროვნული იდენტობის რაობის შესახებ. წყაროთა ინტერპრეტაციის, ისტორიული ფაქტების დადგენის თუ მათი ურთიერთდაკავშირების დაწყებამდე ისტორიკოსები სპეციალური ინტელექტუალური ინსტრუმენტარiumით უნდა აღიჭვრდნენ.

ისტორიკოსის პროფესია არ გულისხმობს სოციალური თეორიების შექმნას. ამიტომ, აღნიშნული დარგის სპეციალისტების ამოცანას მათი კვლევისათვის რელევანტური სოციალური თეორიების მოძიება და სამეცნიერო პრაქტიკაში გამოყენება წარმოადგენს.

რომელია ის თეორიული მიდგომა, რომელიც უზრუნველყოფს ეროვნული იდენტობების და ერების ისტორიების წარმატებულ რეპრეზენტირებას?

არ მაქვს ამბიცია, რომ აღნიშნულ კითხვას საზოგადო პასუხი გავცე. ქვემოთ მხოლოდ ჩემ სამეცნიერო ძიებათა შედეგების შესახებ მოგახსენებთ: ქართული იდენტობის ისტორიის აღსაწერად მე ეთნოსიმბოლისტური თეორია გამოვიყენე. სწორედ პერსონალური გამოცდილების მკითხველისათვის გაზიარება არის ამ სტატიის მიზანი.

თეორიის გაცნობა და მისი იმპლემენტაციისაკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯები

იდენტობრივი კვლევებით საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციების დაცვის შემდეგ ანუ ჩემი სამეცნიერო კარიერის მოწიფულ ეტაპზე დავინტერესდი. მანამდე წყაროთმცოდნეობითი კუთხით ვიკვლევდი მედიევალურ ქართულ ისტორიოგრაფიასა და პაგიოგრაფიას. ამ გამოკვლევების როგორც ფოკუსი, ისე შედეგები სავსებით თავსდებოდა ისტორიოგრაფიის ემპირიკისტული პარადიგმის ჩარჩოებში და ფართო სოციალური პერსპექტივის მქონე თეორიას ნაკლებად საჭიროებდა.

გასული საუკუნის 90-ანი წლების მიწურულს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ დაფინანსებულ ერთ პროექტში შემომთავაზეს მონაწილეობის მიღება. პროექტი ქართველთა თვითცნობიერების ანუ იდენტობის ფორმირების ისტორიის კვლევას ისახავდა მიზნად. ეს იყო გამოწვევა, რომელიც ჩემ წინაშე აყენებდა კვლევისათვის რელევანტური თეორიის შერჩევის საკითხს. პანორამული რეპრეზენტაციის მიღწევა, რომელსაც პროექტის მოსალოდნელი შედეგები გულისხმობდა, თეორიის გარეშე შეუძლებელი გახლდათ. მე კი მარქსისტული სოციოლოგიისა და ერის სტალინისეული დეფინიციის გარდა არაფერი მსმენოდა. წარმოდგენა არ მქონდა დასავლური

სოციალური თეორიების არსისა და მრავალფეროვნების შესახებ.

საბედნიეროდ, პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელმა პროფესორმა გიული ალასანიამ მათხოვა დიდ ბრიტანეთში გამოცემული რიდერი „ნაციონალიზმი“ (პათინსონი, სმითი: 1994), რომლის შემდგენლები და რედაქტორები იყვნენ ბრიტანელი მეცნიერები ენტონი დევიდ სმითი და ჯონ პათინსონი. დიდი მოცულობის წიგნი სულმოუთქმელად წავიკითხე და გაცემული დავრჩი: თურმე დასავლურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ერის არაერთი დეფინიცია არსებობდა და ერების ჩამოყალიბების პროცესი სხვადასხვა მეცნიერის მიერ სხვადასხვაგვარად გაიზარებოდა.

მაღე აღმოვაჩინე, რომ ერის ფენომენის და ნაციონალიზმის პროცესების შესახებ არსებულ ნაშრომთა სიმრავლეში შეიძლებოდა გამოგვეკვითა ორი, დიამეტრალურად განსხვავებული, პოზიცია: მეცნიერთა ერთი ნაწილი ერებს ოდითგანვე არსებულ, თითქმის ბიოლოგიური სახეობის მსგავს, ფენომენებად წარმოადგენდა; ხოლო მეორე ნაწილი თვლიდა, რომ ერები ახალ დროშია კონსტრუირებული (შექმნილი) პოლიტიკურად მოტივირებული ინტელექტუალების მიერ, რომლებიც შესაბამისი იდეებით მსჯელავენ მასებს და ამით აღწევენ სოციალურ კოჰეზიას ჩვენ-ჩვეულის შიგნით. პირველებს პრიმორდიალისტებს უწოდებდნენ, უკანასკნელთ – მოდერნისტებს. პრიმორდიალისტების მიდგომით, ცხადია, ელიტების რაიმე როლი ერების ფორმირებაში უარყოფილი იყო, კონსტრუქციონისტები, პირიქით, მიიჩნევდნენ, რომ ეს როლი ერების შექმნაში გადამწყვეტია.¹

შესამჩნევი იყო მესამე, შუალედური, პოზიცია. ამ პოზიციაზე მყოფნი ერებს რეალურად არსებულ ფენომენებადაც მიიჩნევდნენ და, გარკვეული აზრით, სოციალურ კონსტრუქტებადაც: კულტურული ელიტა, მათი შეხედულებით, ახდენდა ჩვენ-ჩვეულის ვერნაკულურ მობილიზაციას და ეროვნული იდენტობრივი მარკერების დადგენას, მაგრამ ამას აკეთებდა არა ეროვნული კულტურის „გამოგონებით“, არამედ ადრე რეალურად არსებული ეთნიკური კულტურის სელექციური რეინტერპრეტაციის გზით. ასე მიღებული ეროვნული კულტურა, ცხადია, არ შეიძლებოდა რომ ყოფილიყო ზუსტად ის, რაც ეთნიკური, მაგრამ არც მისგან სრულიად მოწყვეტილი ან სხვა. ანუ ერებს ეთნიკური ფესვები ჰქონდათ. ამ პოზიციის მიმდევრები ყველაზე ცოტანი იყვნენ. მათ ეთნოსიმბოლისტებად // ეთნიცისტებად მოიხსენიებდნენ. საინტერესოა, რომ ჩემ ხელთ არსებული რიდერის შემდგენლები სწორედ ეთნოსიმბოლისტები იყვნენ.

მე ეს შუალედური მიდგომა მომეწონა, რადგან ჩავთვალე, რომ მისი საშუალებით კარგად შეიძლებოდა ქართველთა თვითცნობიერების // იდენტობის ფორმირების მრავალსაუკუნოვანი პროცესის აღწერა. ის არ იყო პრიმორდიალისტურ მიდგომასავით ნაივური და აისტორიული, არც ერის ფენომენის სუბსტანციურობის სავსებით უარყოფელი და ერის მართოდ თანამედროვე დისკურსის ფორმად წარმომჩენელი თეორია.

ეთნოსიმბოლისტების მიხედვით, თუმცა ერების ჩამოყალიბებაში დიდი წვლილი მიუძღვით ელიტებს, ელიტები მოქმედებენ არა სრულიად ვოლუნტარისტულად, არამედ წინარე არსებული ეთნიკური კულტურის ფარგლებში. ამგვარად, ერთი მხრივ, ინტელექტუალთა აქტივობას და მათ მიერ ინიცირებულ დისკურსს და, მეორე მხრივ, რეალურად არსებულ კულტურას და მასებს თანამედროვე ერების შექმნაში აქვთ მნიშვნელობა. ერები მოდერნული ფენომენებია, მაგრამ ისინი წინამოდერნული ერთობების მემკვიდრეობაზე არიან აღმოცენებულნი.

ამ მიდგომას აქვს ძალიან ბევრი საინტერესო სხვა დებულებაც, რის გამოც მე ის თავიდანვე ანგარიშგასაწევად მეჩვენა, მაგრამ ახლა რამდენიმეს აღვნიშნავ მხოლოდ.

ნაციონალიზმს ეთნოსიმბოლიზმი განიხილავს როგორც კულტურის შემადგენელს, ნაციონალიზმსტურ მოძრაობებს უკავშირებს კულტურულ რენესანსებს და გამორჩეულ ნაციონალისტ ლიდერებს ერების დამფუძნებელ მამებად თვლის. თუ გავიხსენებთ როგორ ესმოდათ საბჭოთა კავშირში და კარგა ხანს მისი დაშლის შემდგომაც ნაციონალიზმი – როგორც დესტრუქციული პოლიტიკური ან რეაქციული ბურჟუაზიული იდეოლოგია – მკითხველისათვის ადვილი წარმოსადგენი იქნება, თუ რა დიდი ინსპირაცია უნდა მოეცა ჩემთვის ნაციონალიზმის კულტურული შინაარსით გააზრების შესახებ

მტკიცებულებას.

ეთნოსიმბოლისტური ინტერპრეტაციით, როგორც ითქვა, ერები მოდერნული ფენომენებია (ამით ეს მიდგომა არ განსხვავდება არც მოდერნისტებისაგან და არც, სხვათა შორის, მარქსისტების თვალსაზრისისაგან), მაგრამ მათ ეძებნებათ წინამოდერნული პრეფიგურაციები, რომელთაც ნაციის იდეალურ ტიპთან დიდი მიახლოების გამო შეიძლება ეწოდოთ ერები. თუმცა პრემოდერნული ერები იგივე არაა, რაც მოდერნული ერები: პირველები უკანასკნელთ მხოლოდ ემსგავსებიან და მოგვაგონებენ.

ეს ყველაფერი ჩემი კონკრეტული ისტორიული ძიებებისათვის ძალზე მნიშვნელოვანი იყო. მაგრამ პრობლემა ის გახლდათ, რომ ზემოთ ხსენებული რიდერის გარდა, სხვა არაფერი გამაჩნდა. ის კი ეთნოსიმბოლისტური მიდგომის სრულად გასაგებად საკმარისად არ მეჩვენებოდა. იმ ხანად ანუ გასული საუკუნის 90-იან წლებში საინტერნეტო რესურსები, დღევანდელთან შედარებით წარმოდგენილად უფრო მწირი იყო, ხოლო ახალი წიგნები, მითუმეტეს, აღნიშნული პროფილისა, საქართველოში თითქმის არ მოიპოვებოდა.

ამ მდგომარეობიდან გამოსვლაში ნამდვილ მაშველ რგოლად მომეცლინა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხაზით დიდ ბრიტანეთში მივლინება. გაცვლითი ხელშეკრულება იყო დადებული ჩვენსა და ბრიტანეთის აკადემიებს შორის (Exchange Agreement between the British Academy and the Georgian Academy of Sciences for the exchange of scholars of post-doctoral status to carry out research) და სადოქტოროს დაცვის შემდგომ ქართველ მეცნიერს ბრიტანეთის მეცნიერებათა აკადემიის დაფინანსებით შეეძლო გამგზავრება და დიდ ბრიტანეთში მუშაობა. ამის სანაცვლოდ საქართველოს ბრიტანელი მეცნიერისათვის უნდა ემასპინძლა. აპლიკაცია მრავალი პირობის დაკმაყოფილებას მოითხოვდა. ერთი ყველაზე ძნელი იყო: მოწვევა უნდა მქონოდა ბრიტანელი მეცნიერისაგან. ასეთს არავის ვიცნობდი იმხანად. საქმეს ისიც ართულებდა, რომ მე კონკრეტულად ე.დ. სმითთან შეხვედრა მინდოდა. ინტერნეტით მოვიძიე მისი მისამართი და სრულიად უიმედოდ მივწერე წერილი თხოვნით, გამოეგზავნა ჩემთვის შესაბამისი მოწვევა. ჩემდა გასაოცრად და სასიხარულოდ ორიოდ კვირაში ე.დ. სმითის ასისტენტის წერილი მივიღე, რომელშიც იგი მამცნობდა, რომ ე.დ. სმითს სურს ჩემთან შეხვედრა და შეხვედრის დრო უკვე უნდა განვსაზღვრო, რადგან ის მალე ერთწლიან შემოქმედებით მივლინებაში აპირებს წასვლას. ამ მიწვევის წარდგენის შემდგომ ჩემი აპლიკაცია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში დააკმაყოფილეს და 2001 წელს ერთთვიანი შევხულებით გავემგზავრე დიდ ბრიტანეთში. ე.დ. სმითს ვესტუმრე მთელს მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე პრესტიჟულ სასწავლებელში – ლონდონის ეკონომიკურ სკოლაში. მისი მიწვევით აქ ვესწრებოდი სემინარს, რომელსაც ე.დ. სმითის უმცროსი კოლეგა ჯონ ჰათჩინსონი ხელმძღვანელობდა, მაგრამ რომელშიც აქტიურად მონაწილეობდა თავად ე.დ. სმითიც. ეს ძალიან დიდი გამოცდილება იყო ჩემთვის. ამის პარალელურად დავდიოდი ბრიტანეთის ბიბლიოთეკაში და ინტენსიურად ვმუშაობდი სპეციალურ ლიტერატურაზე ნაციათმშენებლობის სფეროში. უკვე იმ დროისათვის საკმაოდ ბევრი ნაშრომი ჰქონდა გამოქვეყნებული ე.დ. სმითს ჩემთვის საინტერესო თემაზე.

2002 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში დაფუძნდა ინტერდისციპლინური ინსტიტუტთაშორისი სემინარი „ეთნიკურობა და ნაციონალიზმი“. აკადემიკოსი გურამ თევზაძე ამ სემინარის ხელმძღვანელი გახლდათ, მე – მისი კოორდინატორი. სწორედ ამ სემინარზე წავიკითხე პირველი მოხსენება, რომელშიც საქართველოს ისტორიის ერთი მონაკვეთის რეპრეზენტაციას შევეცადე ეთნოსიმბოლისტური მიდგომის საფუძველზე. მოხსენება სემინარის მასალების კრებულში მალევე გამოქვეყნდა. ეს იყო ქართლის მოქცევის დროინდელი ქართული ერთობის, როგორც გამოკვეთილი ეთნიკური იდენტობის მქონე კოლექტივის, შესახებ გამოკვლევა (ჩხარტიშვილი 2002). ამ სტატიას მე ქვემოთ დავუბრუნდები, როგორც ქართულ სინამდვილეში დასავლური სოციალური თეორიით ისტორიული რეპრეზენტაციის პირველ ცდას.² ახლა კი მინდა კვლავ დიდ ბრიტანეთში

სამეცნიერო მივლინების შესახებ გავაგრძელო საუბარი.

2003 წელს იგივე გრანტის მეშვეობით მე კიდევ მოვახერხე ვიზიტი დიდ ბრიტანეთში. კვლავ ვმუშაობდი ბიბლიოთეკაში და ვხდებოდი პროფესორ ე.დ. სმიტს. ამჯერად მოხსენებაც („ქართული იდენტობა: განვითარების საფეხურები“) გავაკეთე ეთნიკურობისა და ნაციონალიზმის კვლევის ასოციაციის (ASEN) საერთაშორისო სემინარზე (ჩხარტიშვილი 2009ა: 41-65). წამოსვლისას ე.დ. სმიტს ვთხოვე ნება მოეცა მეთარგმნა მისი ერთ-ერთი პირველი ფუნდამენტური ნაშრომი ეთნოსიმბოლისტური მიდგომის შესახებ: „ნაციების ეთნიკური წარმომავლობა“ (სმიტი 1986). მან მითხრა, რომ ეს დიდი წიგნი ქართველი მკითხველისათვის, რომელსაც ეთნოსიმბოლიზმის შესახებ არაფერი სმენია, აღსაქმელად ძნელი იქნებოდა. ამიტომ მაჩუქა ორი მომცრო მოცულობის წიგნი, რომლებშიც მისი კონცეფციის კომპაქტური გადმოცემაა მოცემული (სმიტი 2000); (სმიტი 2003).

რამდენადაც მეორედ დასახელებულ წიგნზე ე.დ. სმიტის საავტორო უფლება ჰქონდა და ამ მხრივ გამომცემელთან პრობლემა არ მექმნებოდა, ამიტომ საქართველოში დაბრუნების შემდგომ მაღევე ვთარგმნე და გამოვეცი. პირველზე შესაბამისი უფლება ავტორს არ ეკუთვნოდა, და ამიტომ დღემდე არ მითარგმნია.

ზემოხსენებული თარგმანი (ჩხარტიშვილი 2004ა) უსასყიდლოდ შევასრულე, გამოცემა კი დააფინანსა ქართული ენის საერთაშორისო ცენტრმა. რამდენადაც ამას ჩემი გამოცდილება წვდება, ეს თარგმანი პოსტსაბჭოთა სივრცეში ე.დ. სმიტის შემოქმედების შემოტანის ერთ-ერთი პირველი ცდა იყო. ე.დ. სმიტის სხვა ნაშრომი რუსულ ენაზე პირველად ჩემი თარგმანის სინქროულად ანუ 2004 წელს გამოვიდა. ეს იყო მონოგრაფიის „ნაციონალიზმი და მოდერნიზმი“ თარგმანი (სმირნოვი 2004).

ჩემი თარგმანის გამოსვლიდან რამდენიმე წლის შემდეგ იდენტობრივი კვლევების სფეროში ჩემმა კოლეგამ და თანამოაზრემ ლელა პატარიძემ გამოსცა ე.დ. სმიტის ნაშრომის „ნაციონალური იდენტობა“ ქართული თარგმანი (პატარიძე 2008).

ჩემეულ თარგმანს აქვს ე.დ. სმიტის ძალიან საინტერესო წინათქმა. მომყავს ამ წინათქმის თარგმანი სრულად:

საქართველო, როგორც უძველესი კულტურისა და ტრადიციების ქვეყანა, ყოველთვის იპყრობდა დასავლელი მეცნიერების ყურადღებას. თანამედროვე საქართველოც მათი ინტერესის საგანს წარმოადგენს. თუმცა ინფორმაცია, რომლის მოძიებაც შეიძლება შესაბამის ლიტერატურაში, ჯერ კიდევ ძალზედ მწირია. თემები, რომელთა გარშემოც, ჩვეულებრივ, თავს იყრის ისტორიული აღწერილობანი თუ განზოგადებანი ზოგჯერ იმედგაცრუებას იწვევს, რადგანაც მათში არ არის გათვალისწინებული თანამედროვე სოციალური მეცნიერების თეორიული მიღწევები. ყოველივე ეს ხელს უშლის იმ ქვეყნის უმდიდრესი ისტორიული მემკვიდრეობის ღრმა წვდომას, რომელიც ოქროს საწმისთან, უფლის კვართთან და ვარდების რევოლუციაში ნაშობ თანამედროვე საქართველოს სახელმწიფოსთან ასოცირდება. ამის მიზეზი, უეჭველია, დასავლელ კოლეგათაგან ქართველი მეცნიერების ხანგრძლივი იზოლაციაა, ის ფაქტია, რომ მრავალი წლის განმავლობაში მათთვის არ არსებობდა მარქსისტული სოციალური მეცნიერების რაიმე ალტერნატივა. როცა გასულ წელს პროფესორმა მარიამ ჩხარტიშვილმა მომმართა ჩემი წიგნების ქართულად თარგმნასთან დაკავშირებით, ამ მიზნისათვის ორი ბოლოდროინდელი პუბლიკაცია შევურჩიე: „ნაციონალიზმი. თეორია, იდეოლოგია, ისტორია“ და „ნაცია ისტორიაში. ისტორიოგრაფიული დებატები ეთნიკურობისა და ნაციონალიზმის შესახებ“. წინამდებარე ტომი პირველი მათგანია და მიზნად ისახავს ნაციონალიზმის კონცეფციის მოკლე მიმოხილვას. მე ორგვარი ამოცანა დავისახე: პირველი, შეძლებისდაგვარად, სრულად გადმოვცე ამ დარგში მიმდინარე კამათის ძირითადი არსი; და მეორე, მკითხველს საკუთარი ეთნოსიმბოლისტური თვალსაზრისი შევთავაზო. მადლიერება მინდა გამოვხატო პროფესორ მარიამ ჩხარტიშვილისადმი წიგნის თარგმანზე განუული ძალისხმევისათვის. აგრეთვე მადლობა მინდა გადავუხადო ქართული ენის საერთაშორისო ცენტრის დირექტორს ქალბატონ რუსუდან ამირეჯიბ-მაღლენს, რომელმაც, როგორც პროფესიონალმა ლინგვისტმა, თავს იდო ქართული ტექსტის რედაქტირება. როგორც შევითყვე, ეს პუბლიკაცია კონფერენციის „ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა“ მონაწილეთა საჩუქრად არის გამიზნული. მე მივესალმები მათ და ნამდვილად ბედნიერი ვიქნები, თუ ეს თარგმანი ქართველ მეცნიერებსა და

სტუდენტებს მათ პროფესიულ საქმიანობაში წაადგება (ჩხარტიშვილი 2004ა:14-15).

მართლაც, ეს წიგნი ტექნიკურ უნივერსიტეტში ჩემი ინიციატივით 2004 წელს ჩატარებული კონფერენციის „ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა“ მონაწილეებს საჩუქრად გადაეცათ. დარჩენილი ტირაჟიც საჩუქრად დავარიგე, რადგან თარგმნისა და გამოქვეყნების უფლება ავტორმა, როგორც უკვე ვთქვი, უანგაროდ მომანიჭა, მეც, ცხადია, თარგმანის არცერთი ეგზემპლარი არ გამიყიდა.

ეთნოსიმბოლისტური მიდგომის საქართველოს ისტორიის რეპრეზენტირებისათვის გამოყენების მაგალითები

ახლა მინდა შევჩერდე ზოგ ჩემს გამოკვლევებზე, რათა მკითხველს დავანახო ეთნოსიმბოლისტური თეორიის პრაქტიკაში გამოყენების შესაძლო გზები.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ჩემი პირველი გამოკვლევა, რომელშიც ეთნოსიმბოლიზმის პოზიციებიდან შევეცადე ისტორიის რეპრეზენტირებას, შეეხებოდა ქართლში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად დამკვიდრების ხანას. ძირითადი წყარო იყო „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ ვრცელი რედაქცია. ეს ქართველთა განმანათლებლის პაგიობიოგრაფიის ის რედაქციაა, რომელიც დღეს „მოქცევაი ქართლისაის“ მეორე ნაწილის სახით შემოგვრჩა. მე ამ ტექსტის არქეტიპს IV საუკუნის შუა ხანებით ვათარიღებ (ჩხარტიშვილი 1987) და, ამდენად, მასში აღწერილი ეპოქის რეპრეზენტირებისათვის ავთენტურ წყაროდ მივიჩნევ. არც ამ ძეგლის, არც საკვლევი ეპოქის არჩევანი, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა.

ა) რელიგია კოლექტიური კულტურული იდენტობის უმნიშვნელოვანესი მარკერია, ამიტომ რელიგიური მოქცევის ფაქტი იდენტობის ისტორიის კვლევის თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ინტერესს აღძრავს; ბ) აღნიშნული თხზულება, როგორც ითქვა, ავთენტური წყაროა, და ის ასახავს მოვლენის თანამედროვე ავტორის პერსპექტივებს; გ) ამ წყაროს რელევანტურობის განმსაზღვრელი ოღონდაც მართო ეს არაა. თავად ამ ძეგლის ჟანრობრივი კუთვნილებაც გასათვალისწინებელია: საქმე ისაა, რომ პაგიოგრაფია საეკლესიოდ საკითხავი ლიტერატურული ჟანრია. ანუ მისი იდეები საეკლესიო მსახურების გზით აღწევს კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული ერთობის წევრთა მნიშვნელოვან ნაწილს: როგორც პოლიტიკურ ელიტას, ისე მის რიგით წევრებს ანუ დაბალ სოციალურ ფენებს. აქედან გამომდინარე, ჩემ მიერ წყაროდ გამოყენებული ძეგლი ასახავს არა მხოლოდ მისი ავტორის შეხედულებებს, რომელიც, უეჭველია, კულტურული ელიტის წარმომადგენელი იყო, არამედ ირიბად ამ თხზულების მსმენელი აუდიტორიის მსოფლხედვასაც ანუ ის ასახავს კოლექტივის სხვადასხვა სოციალური ფენის მსოფლხედვას. ამიტომ იყო აღნიშნული ძეგლის წყაროდ შერჩევა ჩემი კვლევისათვის მრავალმხრივ მიზანშეწონილი.

მე ეს თხზულება ე.დ. სმითის მიერ იდენტიფიცირებულ ეთნიკური მარკერების მიხედვით გავაანალიზე: ენა, ტერიტორია, რელიგია, თვითსახელწოდება. ეთნიკურობასთან აღნიშნულ მარკერთა დაკავშირება არც საბჭოური სოციოლოგიისათვის იყო უცხო, მაგრამ მათი გააზრება ხდებოდა ობიექტივისტურად. ეთნოსიმბოლიზმში კი ამ მარკერთა გააზრება სუბიექტივისტურია. ამას კარგად აჩვენებს თუნდ ის დამატებითი მარკერი, რასაც ვერ ვნახავთ მარქსისტული მიდგომით კვლევისას. ესაა ეთნიკური რჩეულობის იდეოლოგია. ჩემი ზემოთ აღნიშნული სტატიის გამოქვეყნებამდეც ვსაუბრობდი ქართულ მესიანურ იდეოლოგიაზე, რომელიც აღმოცენდა ქართლის მოქცევის ეპოქაში (ჩხარტიშვილი 1998); (ჩხარტიშვილი 1999). მე ვამტკიცებდი, რომ არსებობდა ქართული მისიონისტური იდეოლოგია, რომელიც მრავალი საუკუნით წინ უსწრებდა ქართველოლოგიურ სპეციალურ ლიტერატურაში მანამდე ასეთად მიჩნეულ რჩეულობის იდეოლოგიას, რომლის საფუძველს ბაგრატიონთა ღვთაებრივი წარმომავლობა წარმოადგენდა. ახალი თეორიული მიდგომის გამოყენების შედეგად ის შეიცვალა, რომ

აღნიშნულ ფაქტს მე უფრო ადექვატური ტერმინით – რჩეულობის იდეოლოგია – აღვნიშნავდი და, რაც მთავარია, მას იდენტობრივი პერცეფციების ფართო კონტექსტში ვიაზრებდი.

კოლექტიური-კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებულ ეთნიკურ ჩვენ-ჯგუფებს ახასიათებთ ჯგუფური სოლიდარობის წარმოსახვითობა, რაც გულისხმობს სოციალურ შეჭიდულობას არა მარტო ჯგუფის რეალურად კონტაქტში მყოფ ან თანამედროვე წევრებს შორის, არამედ ერთმანეთისაგან გეოგრაფიულად დაცილებულ ან საერთოდ სხვადასხვა ეპოქაში მცხოვრებ წევრებს შორისაც: კოლექტივში მოაზრებიან ქვეყნიდან გასულნიც, გარდაცვლილნიც და ჯერ არშობილნიც. მე ამ კუთხითაც განვიხილე „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ ვრცელი რედაქცია. საბოლოოდ აღმოჩნდა, რომ ყველა აღნიშნული მარკერის მიხედვით IV საუკუნის შუა ხანებში ქართული ერთობა ავლენდა გამოკვეთილ თვითცნობიერებას. ეს მიუთითებდა, რომ ქართული ერთობა გაქრისტიანებამდეც ეთნიკური ნიშნებით მკაფიოდ მარკირებული ჩვენ-ჯგუფი იყო. ქრისტიანობამ ქართველთა ეთნიკურობა უფრო საჩინო გახადა. საქმე ისაა, რომ ტრანსეთნიკური რელიგიის მიღების შედეგად ქართული ერთობა აღმოჩნდა ჰომოგენურ იდეოლოგიურ სივრცეში. ქრისტიანული ოიკუმენის სხვა ბინადართა პირისპირ საკუთარი მეობის შესანარჩუნებლად აუცილებელი იყო იდენტობის უნიკალური მარკერების გამოკვეთა. სწორედ ამის შედეგია აღნიშნულ ვითარებაში ეთნიკურ თავისებურებებზე ხაზგასმა და ეთნიკური რჩეულობის იდეოლოგიის შექმნაც. ქართულ ერთობაში გლობალური მისიის მითის კულტივირება იყო კოლექტივის ერთგვარი თავდაცვითი რეაქცია, პასუხი იმ გამონკვევამზე, რომელიც მოჰქონდა ქართველთა ექსკლუზიური რელიგიის ანუ არმაზის კულტის ტრანსეთნიკური ქრისტიანობით ჩანაცვლებას.

ამ სტატიაში აღძრული საკითხები უფრო გავრცობილად იქნა წარმოდგენილი ჩემს მონოგრაფიაში „ქართული ეთნიკური რელიგიური მოქცევის ეპოქაში“, რომელიც 2009 წელს გამოიცა და რომელიც შესრულებული იყო შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის ფარგლებში (ჩხარტიშვილი 2009ბ).

ამის პარალელურად ცალკეულ სტატიებში მე სათითაოდ ვეხეობდი ქართული იდენტობის სხვადასხვა მარკერს: ქართველთა თვითსახელწოდებას (ჩხარტიშვილი 2005: 227-241); (ჩხარტიშვილი 2006ა: 204-218) ეთნიკური რჩეულობის იდეოლოგიას (ჩხარტიშვილი 2009გ: 376-385), ენობრივ (ჩხარტიშვილი, მანია 2010: 472-483) და რელიგიურ მარკერებს (ჩხარტიშვილი 2007: 15-24); (ჩხარტიშვილი 2008: 223-227), კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობაზე აღმოცენებული ერთობის საკრალურ ასპექტს (ჩხარტიშვილი 2011ა: 72-91). ვმსჯელობდი საკითხის შესწავლისათვის რელევანტური წყაროების (მაგალითად, პაგიოგრაფიის) შესახებ (ჩხარტიშვილი 2003: 53-57); (ჩხარტიშვილი 2004ბ); (ქადაგიშვილი, ჩხარტიშვილი 2014: 413-421). არ ვიფარგლებოდი მხოლოდ ქართლის ოფიციალურად გაქრისტიანების ხანით და ამ მარკერთა განვითარებას ვუკვირდებოდი სხვადასხვა საუკუნეში ანუ დინამიკაში.

წინამოდერნის ეპოქის რეპრეზენტირებას მე კიდევ ერთი პაგიოგრაფიული ძეგლის საშუალებით შევეცადე. ესაა წმინდა მამა გიორგი მთაწმინდელის „ცხოვრება“. გამოკვლევა აღნიშნულ ძეგლზე დაფუძნებით, რომელიც თავიდან იკითხებოდა სამეცნიერო კონფერენციებზე, რამდენიმე ენაზე გამოვაქვეყნე მცირეოდენი რედაქციული ცვლილებებით (ჩხარტიშვილი 2006ბ: 87-101); (ჩხარტიშვილი 2011ბ: 312-331); (ჩხარტიშვილი 2015: 401-409); (ჩხარტიშვილი 2017: 73-89). ამ ეპოქისადმი ჩემს განსაკუთრებულ ინტერესს განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ მეთერთმეტე საუკუნე – საქართველოს ოქროს ხანის დასაწყისი, მე ქართული პრემოდერნული ნაციის კონსოლიდების ეპოქად მივიჩნიე. ბემოთ უკვე აღვნიშნე, რომ ე.დ. სმითი გარკვეული პირობითობით სხვა ხალხების მაგალითების მოშველიებით საუბრობს იმგვარ ფენომენზე, როგორიც პრემოდერნული ნაციებია. მე ჩავთვალე, რომ ეს აბრი პროდუქტიული შეიძლება ყოფილიყო ქართული შემთხვევისათვისაც და საქართველოს ისტორიის ერთი ეპოქის რეპრეზენტირებას შევეცადე ამ მიდგომით.

ქართული იდენტობის ისტორიაში ჩემი კვლევების მეორე ნაწილი ეროვნული კონსოლიდაციის

ეტაპს ეხება. ეს კვლევები წარმოდგენილია ასევე მრავალრიცხოვანი ქართულენოვანი თუ უცხოენოვანი სტატიებით და მოხსენებებით ეროვნულ თუ საერთაშორისო სამეცნიერო ფორუმებზე. ამ საკითხს მიეძღვნა ჩემი დიდტანიანი მონოგრაფია, რომელიც ასევე შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული საგრანტო პროექტის ფარგლებში შესრულდა (ჩხარტიშვილი, მანია 2011).

ყველა ეს ნაშრომი მრავალი ფაქტის მომცველია. მე ახლა მხოლოდ სქემატურად აღვწერ მათში წარმოდგენილ ჩემს თვალსაზრისს ქართული იდენტობის ისტორიაზე.

ქართული იდენტობა შორეულ წარსულში იღებს სათავეს და მრავალი საუკუნის განმავლობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების მიუხედავად დღემდე თვითიგივე რჩება. მისი განვითარების წინამოდერნულ და მოდერნულ პერიოდებს შორის წყვეტილი არაა. ამის საფუძველია კულტურული ბირთვის უცვლელობა. ეს განვითარება ემსგავსება ენის განვითარებას და ანალოგიურია იმისა, რასაც ფილოლოგიურ მეცნიერებაში ენის „მოქნილ სტაბილურობას“ უწოდებენ: ფენომენი ვითარდება, იცვლება, მაგრამ მაინც მისი განვითარების პერიოდები ერთი ფენომენის განვითარების პერიოდებია და არა სხვადასხვა რამ. ქართული იდენტობის ამგვარი განგრძობადობა ქართველთა თვითსახელწოდებაშიც – „ქართველი“ – აისახება: ის ცვალებადობს საუკუნეთა განმავლობაში, მაგრამ არასოდეს ისე არ იცვლება, რომ შეუძლებელი იყოს საბოლოო ფორმაში ამოვიცნოთ განვითარების წინა ეტაპი.

სპეციალისტების დიდი ნაწილი თვლის, რომ ნაციების წარმოშობაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა მოდერნიზაციამ: ერების ნაწილი უშუალოდ მოდერნიზაციის პროცესის პროდუქტია. მათგან მოხდა ერის იდეის გადაცემა სხვა კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებულ ერთობებში. ამ ერთობების კულტურულმა ელიტებმა აიტაცეს ნაციონალური იდეა და მოახდინეს ამ იდეით თავიანთი მშობლიური ეთნიკური კოლექტივების გამსჭვალვა და მათი კონსოლიდება ერებად.

მე ვთვლი, რომ ქართველი ერი განეკუთვნება ერების სწორედ ამ მეორე ტიპს. მის კონსოლიდებაში გადამწყვეტი როლი ეკუთვნის კულტურულ ელიტას და ამ ინტელექტუალთა მიერ შექმნილ ეროვნული სოლიდარობის იდეოლოგიას ანუ ნაციონალიზმს (ჩხარტიშვილი, ქადაგიშვილი 2011: 426-435); (ჩხარტიშვილი და სხვები 2011: 256-278); (ჩხარტიშვილი 2011გ: 426-447); (ჩხარტიშვილი 2013ა); (ჩხარტიშვილი 2014ა: 290-302).

ჯგუფური სოლიდარობის იდეოლოგიები, ცხადია, წინამოდერნის ეპოქაშიც არსებობდა. ამის გარეშე საერთოდ წარმოდგენილია კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული ერთობის არსებობა. ასეთი სოლიდარობის იდეოლოგია იყო თუნდაც ზემოთ აღნიშნული ქართველთა ეთნიკური რჩეულობის იდეოლოგია, რომელიც ახლადმოქცეული ქართული ერთობის კონსოლიდებას ისახავდა მიზნად.

რა განასხვავებს მოდერნული ეპოქის შიდა ჯგუფური სოლიდარობის იდეოლოგიას ანუ ნაციონალიზმს წინამოდერნული ეპოქების შიდა ჯგუფური სოლიდარობის იდეოლოგიებისაგან?

ჯერ ერთი, როგორც ახალ დროში შექმნილი დისკურსი, ნაციონალისტური იდეოლოგია განუზომლად მეტი თემის მომცველია, ვიდრე მისი წინამოდერნული პრეფიგურაციები; მეორე, ნაციონალიზმის შეღწევადობა საზოგადოებრივ ფენებში გაცილებით ღრმაა, ხოლო ცირკულირება – გაცილებით ინტენსიური. აღნიშნული სრულიად ლოგიკურია გამომდინარე იქიდან, რომ ახალი დროის საზოგადოება სოციალურად უფრო ჰომოგენურია, ვიდრე ძველი დროის საზოგადოება; ახალ დროში შესუსტებულია ან სრულიად ნაშლილია სოციალური სტრატეფიკაცია, მაღალ კულტურაზე კოლექტივის წევრების სრულიად თანაბარი ან თითქმის თანაბარი წვდომაც უზრუნველყოფილია სხვადასხვა სოციალური მექანიზმებით. ახალი მედია საშუალებები მეტ გასაქანს აძლევს შიდა ჯგუფური სოლიდარობის იდეებით მასების ინსპირირების პროცესს, კულტურის საჯაროობა კი ძალზე ფართო, თითქმის ყოვლისმომცველია.

ხაზი მინდა გავუსვა: როგორც მედია, ისე საჯარო კულტურული სივრცეები წინამოდერნის

დროსაც არსებობდა, მაგრამ ახალ დროში ეს ყველაფერი თვისებრივად სხვაგვარი ხდება. სწორედ ეს ანუ აღნიშნული ფენომენების სხვაგვარობა ქმნის კაცობრიობის ისტორიაში გარკვეული ეპოქის „ახალ დროდ“ სახელდების საფუძველს.

ახალ დროში სოციალური ჰომოგენურობისაკენ სწრაფვის ერთ-ერთი გამოხატულებაა „ხალხის“ ახლებური კონცეპტუალიზაცია: წინამოდერნის დროს მარგინალიზებული „ხალხი“, ახალ დროში თანდათან სოციუმის ფასეულობათა შკალაზე იკავებს უმაღლეს ნიშნულს (ჩხარტიშვილი, მანია 2011: 27-29). იგი საკრალური ხდება და საბოლოოდ ხელისუფლების ლეგიტიმაციის წყაროდაც კი გაიზრება. წინამოდერნული ეთნიკური ერთობების შემთხვევა კი სულ სხვაა: ისინი ცენტრირებულნი იყვნენ მონარქის პიროვნებაზე, რომლის ხელისუფლებას საღვთო ლეგიტიმაცია ჰქონდა. ამგვარად, ცვლილება „ხალხის“ კონცეპტუალიზებაში არის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინდიკატორი იმისა, რომ წინამოდერნის საზოგადოებიდან გადავდით მოდერნულ საზოგადოებაში.

XIX საუკუნის საქართველოში მე მოდერნული დროსათვის დამახასიათებელი გემოთ აღწერილი ვითარება დავინახე (ჩხარტიშვილი 2019ა: 183-186). ამ საუკუნის დასაწყისში ანტირუსულ გამოსვლებში ხალხი მოგვევლინა ისტორიის მნიშვნელოვან აქტორად. მერე უკვე მისი ახალი დროის შესატყვისი კონცეპტუალიზაცია მოხდა. ამავე დროს იწყება ეროვნული ნარატივის შექმნის პროცესი ანუ იმის გააზრება, თუ ვინაა ქართველობა: საიდან მოდის, რას წარმოადგენს, მომავალში საით უნდა წავიდეს. ცხადია, ზოგ ამგვარ საკითხს ადრეც განიხილავდნენ ქართული კულტურული ელიტის წარმომადგენლები, მაგალითად, XVIII საუკუნეში ვახუშტი ბაგრატიონი (თარგამაძე 2018), და კიდევ უფრო ადრე ნიკოლოზ გულაბერიძე თუ წმ. გიორგი მთაწმინდელი, მაგრამ შეუძლებელია უარყოფით, რომ იმგვარად ყოვლისმომცველი განსჯა ქართველობის რაობისა და ბედისა, როგორსაც ადგილი ჰქონდა XIX საუკუნეში, მანამდე არასოდეს ყოფილა.

ქართული ნაციონალური იდეის შექმნა არის ახალი დროის შესატყვისი კულტურული თვითიდენტიფიკაციის პროცესი. ამ პროცესს წარმართავდა ქართული კულტურული ელიტა, რომლის სათავეში ამ დროს ჩვენ ვხედავთ ილია ჭავჭავაძეს. ილია ქმნიდა ქართველი ერის ნარატივს და პრაქტიკულად ახერხებდა კიდევ ქართული ერთობის მნიშვნელოვანი ნაწილის გამსჭვალვას ამ ნარატივის იდეებით. სწორედ ამიტომ ილია არის „ქართველი ერის მამა“ და ეს სახისმეტყველებითი³ თქმა დიდი სიმართლის დამტკიცება: მშობლიური ერთობის წევრები ილიამ შეადუღაბა (მისივე ტერმინი რომ გამოვიყენო, „შემსჭაღა“) საზიარო ფასეულობებით, ქართული ერთობის ეთნიკურ სხეულს მან მთაბერა ეროვნული სული.

ილიასი და მისი თანამოღვაწეების მიერ შექმნილი ქართველი ერის ნარატივის შინაარსი ქართული სინამდვილის ამსახველი იყო, ხოლო ფორმა ანუ მატერია, რომელსაც ქართული ინტელიგენცია ამ შინაარსის რეპრეზენტაციისათვის იყენებდა – ევროპული (ჩხარტიშვილი 2014ბ: 59-67); (ჩხარტიშვილი 2014გ: 202-213). საინტერესოა, რომ აღნიშნული ფაქტი ანუ ქართული ეროვნული ნარატივის ევროპული ყალიბი, ეროვნულ მოღვაწეთა ამ თაობას სავსებით გაცნობიერებული ჰქონდა. ამგვარად ამიტომ ალაფრთოვანებდა თავად ილიას ერის მისეული გაგების თანხვედრა ცნობილი ფრანგი ერუდიტის ერნესტ რენანის შეხედულებასთან (ჩხარტიშვილი, მანია 2011/2012: 72-89). თითქმის სამი ათეული წლის მანძილზე ილიას „ივერია“ იყო ეროვნული იდეების გავრცელების მთავარი საშუალება. „ივერიამ“ მისი მკითხველი საზოგადოება ჩამოაყალიბა მოდერნულ ერაღ (ჩხარტიშვილი 2012: 188-211).

ქართველი ერის ილიასეული კონცეფცია ორგანიცისტულად გააზრებული ერთობის ანუ ეთნო-ერის გამოხატულ ნიშნებს ატარებდა, მაგრამ ამავე დროს მას სამოქალაქო ერთობის ნიშნებიც ამკარად ჰქონდა. ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო დასტურია თუნდაც ის, რომ ქართულ ერთობას ილიასეულ დისკურსში წინამოდერნული დისკურსისათვის დამახასიათებელი ტერმინი „ნათესავი“ კი არ ეწოდებოდა, არამედ „ერი“. ორივე მათგანი ანუ „ნათესავიც“ და „ერიც“, ჯგუფის აღმნიშვნელი, ოღონდაც განსხვავებული შინაარსის მქონე, სიტყვებია: „ნათესავი“ ისეთი ჯგუფია, რომლის წევრები

თავიანთ საერთო წარმომავლობას აღიარებენ. ანუ იდენტიფიკაციის საფუძველი დაკონკრეტებულია, როგორც საერთო თესლი. ჯგუფის „ერად“ სახელდების შემთხვევაში კი საერთო წარმომავლობა თუმცა არ გამოირიცხება („ერი“ ხომ ადამიანთა კრებულის, ჯგუფის, აღმნიშვნელი ზოგადი სიტყვაა), მაგრამ არც აუცილებლობით იგულისხმება.⁴

ამგვარი ანუ ნეიტრალური ტერმინის შერჩევა ერთობის სახელდებისათვის უკვე იმას მიანიშნებს, რომ XIX საუკუნის ქართველი ეროვნული მოღვაწენი, ყოველ შემთხვევაში, ილია, ქართულ ჩვენ-ჯგუფს აღარ მოაზრებოდა მხოლოდ სისხლის ერთობაზე დაფუძნებულ ექსკლუზიურ კოლექტივად, არამედ ინკლუზიურადაც ანუ ერად. ამით ქართული ერთობის რაობის ილიასეული გააზრება უახლოვდება მოქალაქეობრივი ერთობის იდეას.

XX საუკუნის პირველ ათწლეულებში ინტენსიურად გრძელდებოდა ქართული ეროვნული იდენტობის წრთობა. კულტურული ნაციონალიზმის საფუძველზე მკაფიოდ გამოკვეთილი ერთობას გაუჩნდა პოლიტიკური ჯავშანიც. ასეთი კულტურულ-პოლიტიკური „შენადნობი“ გახლდათ საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკა (ჩხარტიშვილი და სხვები 2015: 75-86). ქართულ ერ-სახელმწიფოში ქართული იდენტობა გამოკვეთილ მოქალაქეობრივ ნიშნებს იძენს.

საბჭოთა იმპერიაში ყოფნამ ქართული იდენტობას დიდი ზიანი მიაყენა. მას სახელმწიფოებრივი მოქალაქეობრივი ნიშნულიდან ეთნიკურობისაკენ დაახვევინა. საბჭოთა კავშირის ნანგრევებიდან ქართველობა გამოვიდა როგორც ეთნიკური ექსკლუზიურობით აღბეჭდილი ერთობა. სხვაგვარად იმპერიისაგან თავის დაღწევა შეუძლებელიც იყო. შესაბამისად, ეროვნულ განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერის ზვიად გამსახურდიას ეროვნული ნარატივი ქართველი ეთნო-ერის ნარატივია (ჩხარტიშვილი 2019b: 138-146). 2003 წლიდან „ვარდების რევოლუციის“ შემდგომ ქართული იდენტობა ნელ-ნელა იბრუნებს ჯერ კიდევ ილია ჭავჭავაძის მიერ ნაგულისხმევ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს კი სრულად რეალიზებული მოქალაქეობრივი ერის მახასიათებლებს.

ასეთია, ძალიან მოკლედ, ჩემ მიერ ქართული იდენტობის ისტორიის ხედვა ერის რაობისადმი დასავლური თეორიული მიდგომის გათვალისწინების საფუძველზე. როგორც ზემოთ აღნიშნული ჩემი ნაშრომების (აქ მათი მხოლოდ ნაწილი იყო დამოწმებული) ქრონოლოგია აჩვენებს. ამ მიმართულებით ინტენსიურ კვლევას მე თითქმის ორი ათეული წელი მივუძღვენი. ეთნოსიმბოლიზმმა საშუალება მომცა ქართული იდენტობის ისტორიის რეპრეზენტირებისას მომეცვა ეთნიკური განვითარების პერიოდი, ხოლო ეროვნული კონსოლიდების პროცესი წარმომედგინა, როგორც წინამოდერნული ეთნიკურობისა და კულტურის გაგრძელება და რეინტერპრეტაცია.

ამგვარად, ქართული იდენტობის ისტორიის ჩემეულ რეპრეზენტაციაში ქართული ეროვნული ერთობა არც ადრე არსებული ეთნიკური ერთობის ბუსტი ასლია, მაგრამ არც მისგან მოწყვეტილი და სრულიად განსხვავებული რამ.

ეთნოსიმბოლიზმის იმპლემენტაციასთან დაკავშირებული პრობლემები ქართულ სამეცნიერო სივრცეში

ახალი სოციოლოგიური თეორიის გამოყენება ისტორიული წარსულის რეპრეზენტირებისათვის საბჭოთა მენტალობითა და საბჭოთა სამეცნიერო მემკვიდრეობით იმგვარად დამძიმებულ ქვეყანაში, როგორიც საქართველოა, ცხადია, უმნიშვნელო ფაქტი არ გახლავთ. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, მკითხველს გაუჩნდეს კითხვა: როგორია ზემოთ წარმოდგენილი პრაქტიკისადმი სამეცნიერო წრეების, კონკრეტულად, სხვა ისტორიკოსების, დამოკიდებულება?

საზოგადოდ ისტორიკოსები სოციალური თეორიებისადმი, მეთოდოლოგიური ინოვაციებისადმი ხშირად იჩენენ სკეპტიციზმს და ეს კითხვა ზოგადი კონტექსტის თვალსაზრისითაც რელევანტურია.

პასუხი მოითხოვს არაერთი ფაქტის მოხმობას და მცირე სოციალური ხასიათის ანალიზის

ჩატარებასაც კი. ამგვარ კვლევას ჩემი მომავალი სამეცნიერო მუშაობის ამოცანად ვისახავ პოსტსაბჭოთა საქართველოში დასავლური სამეცნიერო თეორიისადმი დამოკიდებულების აღწერისათვის.

ამჯერად კი მოკლედ ვუპასუხებ: დასავლური თეორიის ჩარჩოებში საქართველოს ისტორიის გარკვეული ფაქტების რეპრეზენტირების ჩემული ცდისადმი საქართველოს ისტორიის დარგში მომუშავე ქართველ ისტორიკოსთა ერთი ნაწილის დამოკიდებულება აგრესიულად არაპოზიტიურია.

მეცნიერთა ეს ნაწილი მიიჩნევს, რომ ჩემ მიერ დასავლური სოციალური თეორიის მისადაგება საქართველოს ისტორიის ფაქტებისადმი ხელოვნურია და, შესაბამისად, არამართებულია ამ თეორიის გამოყენება. ამ პოზიციის დამცველების ნაშრომებს ვერ დავიმოწმებ იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ მათ აღნიშნული თვალსაზრისი სამეცნიერო მედიაში არა აქვთ გამოქვეყნებული. ისინი თავიანთ დამოკიდებულებას აფიქსირებენ ბეპირად. ეს კოლეგები საკითხის კვლევაში ღრმად არ შედიან და ამის მიზეზი ისაა, რომ ერის შესახებ თანამედროვე დასავლურ თეორიებს არ იცნობენ. მიუხედავად ამისა, ისინი არ იღლებიან იმის ხაზგასმით, რომ ისტორიული სურათის რეპრეზენტირებისათვის მე ვიყენებ თეორიას, რომელიც ქართული სინამდვილისათვის „არ გამოდგება“.

თუმცა აღნიშნულ სფეროში ჩემი სამეცნიერო ძიებებისადმი კრიტიკულად განწყობილ მკვლევართა შორის მაინც არის ერთი, რომლის დამოწმება შემიძლია. ესაა ისტორიის დოქტორი გ. მაჭარაშვილი. გ. მაჭარაშვილიც ბევრ ნეგატიურ ბეპირ კომენტარს აკეთებს ჩემ შემოქმედებაზე კოლეგებთან კერძო საუბრებში, მაგრამ მას გამოარჩევს, ჯერ ერთი, ის, რომ ამ მხრივ სოციალურ მედიაშიც აქტიურობს (ფეისბუქის მისეულ სტატუსებს და კომენტარებს ვგულისხმობ) და, მეორე, ქართული იდენტობის ისტორიის საკითხებზე მოხსენებებს აკეთებს სამეცნიერო კონფერენციებზე და გამოქვეყნებული აქვს კიდევ რამდენიმე ნაშრომი. მოცულობით მთელი ეს ნაღვანი, მართალია, ძალიან მცირეა (ჯამში არ აღემატება ოთხ ათეულ გვერდს), მაგრამ ჩემთვის მაინც ხელმოსაჭიდა: არსებობს რაღაც, რის მიმართაც პოზიციის დაფიქსირება შეიძლება.

გ. მაჭარაშვილის ნაშრომები კონკრეტულად შემდეგია: ერთი სტატია ქართულ სამეცნიერო ჟურნალში (მაჭარაშვილი 2014: 92-97), Research Gate-ზე ატვირთული ერთი სტატიის პრეპრინტი (მაჭარაშვილი 2020) და რამდენიმე მოხსენების თეზისები (მაჭარაშვილი 2012: 54-55); (მაჭარაშვილი 2015: 255-256); (მაჭარაშვილი 2016ა: 28); (მაჭარაშვილი 2016ბ: 196-197); (მაჭარაშვილი 2017ა: 18); (მაჭარაშვილი 2017ბ: 27-28); (მაჭარაშვილი 2018: 70-71, 151).

ამის დამატებით 2016 წელს გ. მაჭარაშვილს წაკითხული აქვს მოხსენება ვარშავის უნივერსიტეტში წმინდა გრიგოლ ფერაძისადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე (National and Ethnic Identities in the Georgia Folk Sources. 2016 the 15th Annual International Caucasian Session in Memory of St. Grigol Peradze), რომლის თეზისები, ჩანს, არ დაბეჭდილა, მაგრამ მისი დედააბრი ადვილი ამოსაცნობია სხვა ანალოგიური სათაურის მქონე პუბლიკაციების გათვალისწინებით.

ჩემი სამეცნიერო პრაქტიკისადმი კრიტიკულად განწყობილ დანარჩენ მეცნიერებისაგან გ. მაჭარაშვილი იმითაც განსხვავდება, რომ ის არაა წინააღმდეგი, დასავლური სამეცნიერო თეორია, კერძოდ, კი ეთნოსიმბოლიზმი, საქართველოს ისტორიის აღწერისათვის იქნეს გამოყენებული. პირიქით, ის ამას მიესალმება კიდევ, ოღონდაც მიუთითებს, რომ მ. ჩხარტიშვილი იგებს მცდარად (მისი აზრის უფრო ადექვატური გადმოცემა იქნება, თუ ვიტყვი: აყალბებს) აღნიშნულ თეორიას.

მაინც რა არ მოსწონს გ. მაჭარაშვილს ჩემს შემოქმედებაში?

მე საჭიროდ მიმაჩნია ვუპასუხო ამ კითხვას და წარმოვადგინო გ. მაჭარაშვილის კრიტიციზმთან დაკავშირებით ჩემი განმარტებანი არა იმიტომ, რომ ამ მკვლევრის პუბლიკაციები ქართული იდენტობის ისტორიის კვლევის დარგში თავისი მნიშვნელობით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს: როგორც უკვე ითქვა, მისი შემოქმედება ამ დარგში სულ ოთხ ათეულ გვერდს შეადგენს და აქედან ბეჭდურად გამოქვეყნებული ალბათ სულ 15 გვერდია. განმარტებები მე მჭირდება იმისათვის, რომ მკითხველს უკეთ დავანახო საკითხზე ჩემი შეხედულებები. ახალი სოციალური თეორიის ისტორიოგრაფიულ

პრაქტიკაში გამოყენების პერსონალური გამოცდილების გაზიარება ხომ, როგორც დასაწყისშივე აღვნიშნე, ამ სტატიის მიზანია.

გ. მაჭარაშვილისათვის კატეგორიულად მიუღებელია ქართველი ერის კონსოლიდების დროდ XIX საუკუნის დასახელება. ის ამ თვალსაზრისისადმი უბრალოდ უარყოფითად კი არ არის განწყობილი, არამედ ამჟღავნებს დიდ აგრესიას იმ მკვლევართადმი, რომლებიც აღნიშნულ აზრს ავითარებენ.

ეს აგრესია მომდინარეობს იქიდან, რომ მოდერნულ ეპოქაში ქართველის ერის კონსოლიდების შესახებ შეხედულებას ის საზოგადოებას წარმოუჩენს როგორც წინამოდერნულ ეპოქაში ქართული კულტურის უარყოფას!

ამგვარად, გ. მაჭარაშვილი მისთვის მიუღებელ სამეცნიერო თვალსაზრისს ქვეყნისათვის დიდი ზიანის მომტან თვალსაზრისად აცხადებს და, კიდევ მეტი: მის პროტაგონისტებს არამეცნიერულ მოტივაციების ქონაში „ამხელს“. კერძოდ, ის მნიშვნელოვან ძალისხმევას ახმარს იმას, რომ მისი მკითხველები თუ მსმენელები დაარწმუნოს: XIX საუკუნით ქართველი ერის კონსოლიდების დათარიღების თვალსაზრისის მქონე მეცნიერები საჩოთირო ანგარებიან გარიგებებში არიან გარკვეულ პოლიტიკურ წრეებთან.⁵

ქართველი ერის მოდერნულ დროში წარმოშობის შესახებ აზრის გამზიარებელთა შორის გ. მაჭარაშვილს განსაკუთრებით აღაშფოთებს ქართველი ეთნოსიმბოლისტები („ჩვენი ეთნოსიმბოლისტები“, როგორც ის ცინიკურად მოიხსენიებს მკვლევართა ამ ჯგუფს). პირველ რიგში ეს ცინიზმი მე მეხება, რადგან ქართველ ისტორიკოსთა შორის ეთნოსიმბოლისტური მიდგომის სამეცნიერო პრაქტიკაში გამოყენებელი მკვლევარი საქართველოში სულ თითზე ჩამოსათვლელია: ფაქტობრივ მე ვარ და ჩემი რამდენიმე მოწაფე. ამით იმის თქმა როდი მსურს, რომ დასავლურ თეორიებს საქართველოს წარსულის რეპრეზენტირებისათვის სხვა ქართველი მკვლევრები არ იყენებენ. ცხადია, იყენებენ და საკმაოდ ფართოდაც, მაგრამ, მათი უმრავლესობა ერის ფენომენის გააზრებისას მოდერნისტულ მიდგომას ეფუძნება.

გ. მაჭარაშვილის მიერ მე და „ჩემი ჯგუფის წევრები“ (ეს მისეული ტერმინია ჩემი ყოფილი დოქტორანტების, ან უკვე კოლეგების, აღსანიშნავად) ბრალდებულნი ვართ შემდეგში:

ა) ქართველობას ვართმევთ მის უძველეს ისტორიას;

ბ) ამას ვაკეთებთ ეთნოსიმბოლიზმის სახელით, რომელსაც შეგნებულად ვაყალბებთ და ქართული მაგალითისათვის არ ვიყენებთ ამ თეორიის პოსტულატს პრემოდერნული ნაციების შესახებ;

გ) საგანგებოდ უგულებელვყოფთ ფოლკლორულ წყაროებს, რომლებიც ცხადს ხდიან იმას, რომ პრემოდერნული ქართული კულტურა იყო საჯარო.

პირადად, მე გ. მაჭარაშვილის მითითებით, ამის დამატებითაც მაქვს „დანაშაული“:

დ) მთელი წინამოდერნის განმავლობაში ქართველთა თვითსახელწოდების არსებობის ფაქტს თურმე უარვყოფ, რათა ქართველობა საკაცობრიო ისტორიის მიღმა დავტოვო.

დავინწყებ ბოლო „დანაშაულთან“ დაკავშირებით „თავის მართლებით“.

ზემოთ უკვე დავიმოწმე ჩემი ორი ნაშრომი „ქართული იდენტობის მთავარი მარკერი“ (ჩხარტიშვილი 2005) და „თვითდასახელება როგორც ქართული იდენტობის მარკერი“ (ჩხარტიშვილი 2006ა). რომლებიც სპეციალურად ქართული ერთობის თვითდასახელების საკითხისადმი მიძღვნილი. ჩემ სხვა არაერთ ნაშრომშიც ვეხები ამ თემას, მაგალითად, ზემოთ ასევე უკვე დასახელებულ ამ საკითხზე ჩემს პირველ სტატიაში (ჩხარტიშვილი 2002) და მონოგრაფიაშიც „ქართული ეთნიკურელიგიური მოქცევის ეპოქაში“ (ჩხარტიშვილი 2009ა). აღნიშნული პრობლემა ჩემამდეც იპყრობდა სპეციალისტთა ყურადღებას, მაგრამ მე მას მივუდექი იდენტობის ისტორიის რეპრეზენტირების საჭიროებებიდან გამომდინარე და შესაბამისი კონტექსტის გათვალისწინებით.

როგორც უკვე ითქვა, იდენტობა გულისხმობს ჯგუფის წევრობის განცდას. როცა ჯგუფის წევრები თავიანთ ერთად ყოფნას აცნობიერებენ და ამ მდგომარეობას გარკვეული სახელით აღნიშნავენ,

ეს, ცხადია, გამოკვეთილი თვითობის მაუწყებელია. ამიტომ მე საგანგებო ყურადღებით მოვეკიდე თვითსახელწოდებას, როგორც მარკერს. ჩემი ზემოთ დასახელებული ერთ-ერთი სტატიის სათაურიც ცხადყოფს, რომ მე თვითსახელწოდება კოლექტიური-კულტურული იდენტობის მთავარ მარკერად მესახება. ამ შემთხვევაში ჩემთვის ინსპირაციის წყარო იყო ე.დ. სმითი, რომლის ნაშრომიდან ამონარიდითაც იწყება ჩემი ეს სტატიები.

მაგრამ მაინც რატომ გახდა ამ საკითხის შესწავლა ჩემთვის, როგორც იდენტობის საკითხების მკვლევრისათვის, ასე აუცილებელი? ან რა შევმატე პრობლემის გადაწყვეტას მისი ახალ კონტექსტის განხილვის შედეგად?

ჩემი ამოსავალი ჰიპოთეზა გახლდათ შემდეგი: რადგან ქართული იდენტობის განგრძობადი განვითარება ანუ უწყვეტი იდენტობრივი ხაზი უძველესი დროიდან დღემდე, სხვათა შორის ისეთი ძველი ეპოქიდან, როგორიც დაიაენ-დიოხის არსებობის ხანაა (ჩხარტიშვილი 2013/2014: 207-221), ჩემთვის ცხადი იყო, მე დავუშვი, რომ ამ ფაქტს გამოხატულება უნდა ჰქონოდა ჩვენ-ჩვენი თვითსახელწოდება-შიც, ეს ფაქტი, მართლაც, დაფიქსირდა. ქართული იდენტობა შორეულ წარსულში იღებს სათავეს და მრავალი საუკუნის განმავლობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების მიუხედავად დღემდე თვითიგივე რჩება. მისი განვითარების წინამოდერნულ და მოდერნულ პერიოდებს შორის წყვეტილი არაა. ამის საფუძველია კულტურული ბირთვის უცვლელობა. ქართული იდენტობის ამგვარი განგრძობადობა ქართველთა თვითსახელწოდებაშიც – „ქართველი“ – აისახება: ის ცვალებადობს საუკუნეთა განმავლობაში, მაგრამ არასოდეს ისე არ იცვლება, რომ შეუძლებელი იყოს საბოლოო ფორმაში ამოვიცნოთ განვითარების წინა ეტაპი.

ამჯერად ამ საკითხზე უფრო ვრცლად ვერ მოვახერხებ საუბარს. ვფიქრობ. არცაა ამის საჭიროება. შესაბამისი გამოკვლევები გამოქვეყნებულია და მათი ელექტრონული ვერსიებიც ატვირთულია სამეცნიერო პორტალებზე. დაინტერესებულ მკითხველებს იოლად შეუძლიათ მათი მოძიება და იმაში თავად დარწმუნება, თუ რამდენად უსაფუძვლოა ბრალდება იმის თაობაზე, რომ მე ქართველებს თავიანთ თვითსახელწოდებას ვართმევ. წინამოდერნის ეპოქაში მე ქართველთა თვითსახელწოდების არსებობას კი არ უარყოფ, როგორც ამას მბრალეებს გ. მაჭარაშვილი, არამედ მის ადრეულ ფორმას ვავლენ და განვითარებას ვაჩვენებ.

ახლა რაც შეეხება წინამოდერნულ ეპოქაში ქართული იდენტობის და კულტურის არსებობის ფაქტის ჩემ მიერ უარყოფის შესახებ ბრალდებას.

მე მგონი, ძნელი გასაგები არ იყო ზემოთ გამოთქმული ჩემი აზრი. მაგრამ უფრო ნათელი რომ გახდეს რამდენად უსაფუძვლოა ბრალდება წინამოდერნული ქართული კულტურისა და ისტორიის ჩემ მიერ უარყოფის შესახებ, ამისათვის მოვიხმობ კონკრეტულ ნაშრომებს კონკრეტული გვერდების მითითებით. ამ ნაშრომების ნაწილი უცხო ენაზეა და საზღვარგარეთ არის გამოცემული. ერთიანობაში მათი განხილვა, ვფიქრობ, საინტერესო სურათს წარმოადგენს. მივყვეთ ამ ნაშრომებს ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

ნაციონალიზმის იდეოლოგიის შესახებ 2006 წელს რუსულ ენაზე გამოცემულ პოპულარულ სტატიაში მე ჯერ აღვნიშნავ იმას, რომ ერები თავიანთი არსით მოდერნულ ფენომენებად მიმაჩნია. მერე მკითხველს ვამცნობ იმას, რომ ზოგი მეცნიერი გამონაკლისის სახით დასაშვებად თვლის ვილაპარაკოთ ერებზე პრემოდერნულ ეპოქაშიც. ამის შემდეგ მკითხველებს ვესაუბრები იმაზე, რომ ქართული ერთობის ისტორია სათავეს უძველეს დროში იღებს და მისი განვითარება XI საუკუნეში აღწევს მაღალ ნიშნულს. მივუთითებ, რომ ამ მიზეზით ქართველოლოგები ქართველი ერის ფორმირებას უკავშირებენ XI-XII საუკუნეებს. ხაზს ვუსვამ, რომ ჩემთვის დამაჯერებელია ეს აზრი. აქვე შენიშნული მაქვს, რომ ამ დასკვნას მხარს უჭერს არამართო საქართველოს ისტორიის კონკრეტული მონაცემები, არამედ თანამედროვე დასავლური სოციალური თეორიაც პრეინდუსტრიალურ ეპოქაში ადრეული ნაციების არსებობის შესახებ (ჩხარტიშვილი 2006გ: 29-30).

2008 წლით თარიღდება ჩემი სტატია ინგლისურ ენაზე, რომელიც ეძღვნება ქართული იდენტობის რელიგიურ მარკერს. ეს სტატია დაბეჭდვამდე რამდენიმე წლით ადრე საერთაშორისო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენების საფუძველზეა დაწერილი. ამიტომაც ის ინგლისურადაა, თუმც ქართულ სამეცნიერო ჟურნალშია გამოქვეყნებული. აქ მე აღვნიშნავ, რომ ქართულ ეროვნულ იდენტობას აქვს ძალიან ღრმა ფესვები წინამოდერნულ ეპოქაში. უძველესი დროიდან დღემდე მან განვლო კოლექტიური-კულტურული იდენტობის განვითარების ყველა საფეხური, რაც ნათელ ასახვას პოულობს ქართული ერთობის თვითსახელწოდებაში. ქართული ეროვნული იდენტობა მიეკუთვნება იდენტობათა იშვიათ ტიპს იმის გამო, რომ მას აქვს განგრძობადობა და მედეგობა ათასწლეულების მანძილზე. XI საუკუნე კი არის ქართული ადრეული ნაციის კონსოლიდების ხანა (ჩხარტიშვილი 2008: 224-225).

2009 წლით თარიღდება ჩემი მონოგრაფია, რომელიც ბევრს უკვე ვახსენე და რომელშიც ქართული იდენტობის განვითარება განხილულია რელიგიური მოქცევის ეპოქაში. ანუ მთლიანად ქართული იდენტობის განვითარების წინამოდერნულ ხანაზე ვსაუბრობ. ვინაიდან ნაშრომი ქართულადაა, ამონარიდს პირდაპირ მოვიყვან და არ გავაკეთებ პერიფრაზს. თუმც კი შევნიშნავ აქვე, რომ აქაც საუბარი მაქვს პრემოდერნულ ქართველ ერზე:

ნაციის ბევრ მოყვანილი განმარტებებიდან გამომდინარე, რა თქმა უნდა, უფრო მისაღები ჩანს, რომ ვისაუბროთ ნაციაზე, როგორც მოდერნულ ფენომენზე, რადგან სოციალურად ჰომოგენური საზოგადოება, რომელიც საჯარო კულტურის აუცილებელი წინაპირობაა, არსებითად მოდერნული ეპოქისათვის არის დამახასიათებელი. თუმც ე. სმითი გარკვეული პირობითობით საუბრობს პრემოდერნულ ნაციებზეც მათ რიცხვში იგი ასახელებს ებრაელებსა და სომხებს. ამ სიას მე დავუმატებდი ქართველებს. როგორც ცნობილია, X საუკუნის მიწურულსა და XI საუკუნეში ხდება ქართულენოვანი სამყაროს მოქცევა ახალ, ადრინდელზე უფრო ფართო და მძლავრ, პოლიტიკურ ჩარჩოში. ქართული კულტურა ამ სახელმწიფოს მთავარ სამრეწველო იქცევა. XII საუკუნეში ქართული ეთნიკური ერთობა ვითარდება პანკავკასიური იმპერიის ფარგლებში: ამ იმპერიის მასშტაბით ქართული კულტურის ექსპანსია არის ქართული ჩვენ-ჰგუფის განვითარების უმთავრესი მახასიათებელი. აღნიშნულ პერიოდში. ასე რომ, რაღაც მიახლოებით შეგვიძლია ვილაპარაკოთ ქართულ ნაციაზე (ჩხარტიშვილი 2009ბ: 29).

და იქვე:

თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ ქართველი ერი ანუ ქართული ნაცია წარმოიქმნა შუა საუკუნეებში უკვე გამოთქმულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში. როგორც ითქვა, ეს შეხედულება არსებითად მართებულია, მაგრამ აუცილებლად უნდა დაზუსტება, რომ სიტყვა ეხება პრემოდერნულ ქართულ ნაციას (ჩხარტიშვილი 2009ბ: 30).

2011 წელს არის გამოქვეყნებული ჩემი სტატია ქართული იდენტობის საკრალური ასპექტის შესახებ. ეთნიკებიც და ერებიც გაიაზრებიან საკრალურად და ამ სტატიაში აღნიშნულ ფაქტს ვუკვირდები ქართულ მაგალითზე სხვადასხვა ეპოქაში. ეს სტატია ეფუძნება სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხულ მოხსენებას. აქედანაც პირდაპირ მოვიყვან ამონარიდს, რადგან ისიც ქართულ ენაზეა:

ფართოდ გავრცელებული თვალსაზრისის მიხედვით ნაციები ახალი დროის პროდუქტებს წარმოადგენენ. ამ თვალსაზრისის იზიარებენ ე.წ. მოდერნისტები, რომლებიც თვლიან, რომ ნაციები პრინციპულად ახალი დროის ფენომენებია და ახალ დროში პოლიტიკური ელიტების მიერ ინსპირირებული და მართული მობილიზაციის შედეგებს წარმოადგენენ, და ეთნოლინგვისტებიც, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ, მართალია, ნაციები აღმოცენდებიან ახალ დროში, მაგრამ არსებული ეთნიკური კულტურის ჩარჩოებში და მთლიანად განპირობებულნი არიან ეთნიკური საფუძვლით. თუმც მიმართება ეთნიკურსა და ნაციონალურს შორის თავისებურია: ნაციონალური კულტურა არ არის ეთნიკურის უბრალო გამეორება, არამედ გარკვეული ფაქტების შერჩევა და რეინტერპრეტაცია. ე. სმითი თვლის, რომ გარკვეული პირობითობით შეიძლება საუბარი ნაციებზე წინა მოდერნულ ხანაშიც. ქართული შემთხვევისათვის მე სავსებით მართებულად მეჩვენება ეს აზრი (ჩხარტიშვილი 2011ა: 80, შენ.11).

შემდეგი ნაშრომიც არის სტატია. ის 2012 წელს არის გამოქვეყნებული. მის საფუძველს საერთაშორისო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენება წარმოადგენს. თავად სტატიაც უცხოეთის გამომცემლობის მიერ გამოქვეყნებულ კრებულშია ჩართული. აქ ვსაუბრობ ქართული იდენტობის ღრმა ეთნიკურ ფესვებზე, მის დასაწყისს მივუთითებ სულ მცირე ძვ.წ. XV საუკუნიდან. ვსაუბრობ კოლხეთის სამეფოს ქართულ ეთნიკურ საფუძველზე. ძვ.წ. IV–III საუკუნეებში ქართლის სამეფოს წარმოქმნას განვიხილავ არა როგორც ცვლილებას ეთნიკურ რაობაში, არამედ მივუთითებ, რომ საქმე გვაქვს იგივე ეთნიკური ერთობის პოლიტიკური ცენტრის გადმონაცვლებასთან დასავლეთიდან აღმოსავლეთში. ეს აქცენტი არაქართველი მკითხველისათვის აუცილებელია, რომელმაც შეიძლება არ იცოდეს კავშირი აიეტის კოლხეთის სამეფოსა და ფარნავაზის ქართლის სამეფოს შორის. ხაზს ვუსვამ, რომ მომდევნო საუკუნეებშიც პოლიტიკური რუკის ცვლილების მიუხედავად ქართული სახელმწიფოს თუ სახელმწიფოების ეთნიკური საფუძველი იგივე რჩებოდა. აღვნიშნავ XI–XII საუკუნეებში ქართველი ერის წარმოშობას, თუმც აქვე ვაზუსტებ, რომ ეს იყო ქართული პრემოდერნული ერი, ქართული მოდერნული ერი კი წარმოიშვა XIX საუკუნეში (ჩხარტიშვილი 2012: 194-195, შენ. 4).

შემდეგი ნაშრომი 2013 წლით თარიღდება. ესაა საერთაშორისო ელექტრონულ ჟურნალში ინგლისურად გამოქვეყნებული გამოკვლევა. ის შეეხება ქართული ნაციონალიზმისა და მოდერნული ქართველი ერის ფორმირების საკითხს, მაგრამ აქაც საუბარი მაქვს ქართული წინამოდერნული ერის XI–XII საუკუნეებში ჩამოყალიბების შესახებ (ჩხარტიშვილი 2013ა: 191). აქვე განვიხილავ ე.დ. სმითის აზრს იმის თაობაზე, რომ ზოგიერთ წინამოდერნულ ერთობას შეიძლება ეწოდოს ერი, რომ ისინი შეიძლება განხილულ იქნენ თანამედროვე ერების შესატყვისად. ე.დ. სმითის თვალსაზრისის გადმოცემისათვის დართული მაქვს შენიშვნა იმის შესახებ, რომ მე როგორც ისტორიკოსს, რომელსაც მაქვს წინამოდერნული პერიოდის კვლევის გამოცდილება, პრემოდერნული ერის კონცეპტი ძალიან გამოსადეგად მიმაჩნია და ვამტკიცებ, რომ არსებობდა წინამოდერნული ქართული ნაცია.

შემდეგი ნაშრომი ბროშურა, რომელიც 2013 წლით თარიღდება. აქ ვპასუხობ თსუ ასოცირებულ პროფესორს დ. შველიძეს, რომელმაც ყოვლად უსაფუძვლოდ გააკრიტიკა ჩემი ყოფილი დოქტორანტის ამჟამად წარმატებული ახალგაზრდა მკვლევრის და სტუ ასოცირებული პროფესორის ნ. სონლულაშვილის სადოქტორო ნაშრომი. დ. შველიძე მეცნიერთა სწორედ იმ ჯგუფს განეკუთვნება, რომელიც ჩემი სამეცნიერო პრაქტიკისადმი ქართველი ერის კონსოლიდებასთან დაკავშირებით აგრესიულად არაპოზიტიურია. ის აგრესიულად არაპოზიტიური იყო ჩემი დოქტორანტის მიმართაც. ამიტომ მას მე ვრცელი პასუხი გავეცი აღნიშნულ ბროშურაში. ქვემოთ მოვიყვან ამ ბროშურიდან მხოლოდ იმ მონაკვეთს, რომელიც ამჯერად საინტერესო საკითხს ეხება:

ეთნიკური ერთობების ერებად ჩამოყალიბება მოდერნიზაციის პროცესის დამახასიათებელ, თვისებრივ ახალ მოვლენებს (მაგალითად, როგორიცაა ბეჭდური მედიის გაჩენა) უკავშირდება და, აქედან გამომდინარე, პრემოდერნულ ერებზე საუბარი მხოლოდ პირობითად შეიძლება. [...] იმის თქმა, რომ ქართული ერთობა ერად ახალ დროში ჩამოყალიბდა, სულაც არ ნიშნავს მისი ეთნიკური წარსულის უარყოფას, იმას, რომ ის გაჩნდა ცარიელ ადგილას; არ ნიშნავს ქართული ჩვენ-ჯგუფისა და ქართული თვითცნობიერების არარსებობას წინარე საუკუნეებში. ეს მხოლოდ იმ უდავო ფაქტს ნიშნავს, რომ ახალ დროში ქართველთა თვითცნობიერება გამოიკვეთა შესაბამისი გამოწვევების მიხედვით და ქართული ერთობის კონსოლიდაციის დონემ მიაღწია განსაკუთრებულ, მანამდე ნამდვილად არნახულ, ნიშნულს. ამგვარად, „ერი“ [...] სპეციფიკური ტერმინია, რომელიც გამოიყენება ექსკლუზიურად ახალი დროის კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე აღმოცენებული ერთობების აღსანიშნავად. პრეინდუსტრიალ ხანაში ანუ ამ ტიპის ერთობების განვითარების სხვა ეტაპების შესატყვისად, მეცნიერების მიერ გამოიყენება სხვა ტერმინები. რაც შეეხებათ ეროვნულ მოღვაწეებს ანუ ნაციონალისტებს, ისინი უგულებელყოფენ კოლექტიური-კულტურული იდენტობის მქონე ერთობის სხვადასხვა მდგომარეობის სხვადასხვა ტერმინით აღწერის საჭიროებას სრულიად გასაგები მიზეზის გამო: ისინი ხომ მეცნიერებისათვის აუცილებელ სიზუსტეს არ ესწრაფვიან. ამიტომ ყველა ეპოქისათვის შესაძლებელია, რომ ნაციონალისტი პოლიტიკოსი ან სამოგადო მოღვაწე ქართულ ერთობის მისამართით მხოლოდ ერთ ტერმინს ანუ „ერს“ იყენებდეს, მაგრამ

მეცნიერის პოზიცია, განსხვავებული უნდა იყოს. მაგალითად, ის რომ რომელიმე პოლიტიკური ლიდერი ან საზოგადო მოღვაწე ან რიგითი ქართველი ქართულ ერთობას ერად მოიხსენიებს ვახტანგ გორგასლის მეფობის და ილია ჭავჭავაძის ეპოქაშიც, ცხადია, სულაც არ ნიშნავს, რომ ქართველთა თვითშეგნების დონე V და XIX საუკუნეებში ერთნაირი იყო. ამ ტიპის მსჯელობა, რომ ისტორიზმს მოკლებულია და, შესაბამისად, სამეცნიერო თვალსაზრისით, გამოუსადეგარია, მე მგონი, საკამათო არ არის. [...] ქართულ სამეცნიერო წრეებში დროა დასრულდეს შესაბამისი თეორიული ცოდნის არქონით ნასაზრდოები ფსევდოპატრიოტული დისკურსი ქართველი ერის უხსოვარ დროში ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით. ქართული ერთობის, როგორც ეროვნული ერთობის, ფორმირება, ახალი დროის მოვლენაა, თუმცა ქართული იდენტობის ისტორია საუკუნეთა სიღრმეში (აიეთის კოლხეთის მიღმა) იკარგება (ჩხარტიშვილი 2013ბ: 54-56).

აღნიშნული კუთხით საინტერესო შემდეგი ნაშრომი 2014 წლით თარიღდება. ის საერთაშორისო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენების საფუძველზე დაწერილ სტატიას წარმოადგენს, რომელიც საერთაშორისო გამომცემლობის კრებულშია ჩართული. ეს სტატია რუსეთის იმპერიაში ქართველთა ნაციონალურ კონსოლიდაციას ეხება და ქართული ნაციონალიზმის ევროპულ მატრიცას. აქაც ხაზგასმულია XI-XII საუკუნეებში ქართული პრემოდერნული ნაციის არსებობის ფაქტი და დამოწმებულია ე.დ. სმითის თვალსაზრისი მოდერნული ნაციების ქმნადობის პროცესების თავისებურებასთან დაკავშირებით (ჩხარტიშვილი 2014ბ: 206-209, შენ. 9).

შემდეგია სტატია, რომელიც თარიღდება ასევე 2014 წლით. ის წარმოადგენს ინგლისურენოვან ნაშრომს, რომელიც ეფუძნება საქართველოში ჩატარებული საერთაშორისო კონფერენციის პრევენტაციას. ამ სტატიაში საუბარია ქართულ ნაციონალიზმისა და ქართველი ერის კონსოლიდების პროცესის კვლევისას მიდგომის არჩევანზე. აქაც მე ვუთითებ ე.დ. სმითის აზრს, იმის შესახებ, რომ კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული პრემოდერნული ერთობების ნაწილი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ერები. ხაზს ვუსვამ, რომ „პრემოდერნული ერის ცნება“ ძალიან საჭირო ცნებაა ნაციათქმნადობის პროცესის ნიუანსირებული აღწერისათვის. აღვნიშნავ პრემოდერნული ქართველი ერის არსებობის ფაქტს, თუმცა ამავე დროს მივუთითებ მოდერნული ქართველი ერის არსებობის ფაქტსაც (ჩხარტიშვილი 2014გ: 291-292, შენ. 5).

შემდეგი სტატია არის ასევე ინგლისურ ენაზე. ის თარიღდება 2016 წლით. ეს გახლავთ საერთაშორისო ინტერნეტული ენციკლოპედიის სტატია. მოცულობით ის სულ ორ გვერდს შეადგენს, ასეთი იყო რედკოლეგიის მოთხოვნა. აქ ვხეხები საქართველოს ისტორიაში ფაქტების სიუხვით გამორჩეულ ისეთ ეპოქას, როგორიც „ოქროს ხანაა“ ანუ დავით აღმაშენებლისა და თამარის მეფობის პერიოდს. და ამ პატარა მოცულობის ნაშრომშიც, რომლის ფოკუსი იდენტობრივი საკითხის კვლევა არაა, აღვნიშნავ ქართული იდენტობის განგრძობადობას, გარკვეულ საუკუნეებში პოლიტიკური ფრაგმენტაციის მიუხედავად. აქვე ჩართული მაქვს ჩემი თვალსაზრისი განსახილველ ეპოქაში ქართული პრემოდერნული ერის არსებობის შესახებ (ჩხარტიშვილი 2016).

შემდეგი ნაშრომი ეფუძნება საერთაშორისო კონფერენციაზე, წაკითხულ მოხსენებას. ეს კონფერენცია ჩატარდა 2016 წელს რუმინეთში და მიძღვნილი გახლდათ წმ. ანთიმოზ ივერიელისადმი: „The European and Caucasian Culture and Spirituality from Late 17th Century and Early 18th Century“. ამ კონფერენციის მასალების პირველი ტომი გამოვიდა, მეორეს გამოცემა, რომელშიც ჩემი ნაშრომის ჩართვა იგეგმება, რატომღაც, დაგვიანდა. ამიტომ 2018 წელს მე ის ავტორთა Research Gate-ზე პრეპრინტის სახით და ამგვარად ხელმისაწვდომი გავხადე სამეცნიერო საზოგადოებისათვის. აქ შესავალ ნაწილში მოკლედ მაქვს ქართული იდენტობის ისტორია გადმოცემული. აქაც ხაზგასმით აღვნიშნავ ქართული პრემოდერნული ერის არსებობის ფაქტს (ჩხარტიშვილი 2018: 5).

ანუ, ფაქტობრივად, მთელი ამ წლების განმავლობაში შემთხვევას არ ვუშვებდი ხელიდან, რომ საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოებისათვის ქართული იდენტობის ისტორიის (შესაბამისად კულტურის) პრემოდერნულ პერიოდში განვითარების შესახებ მემცნო.

კიდევ შემიძლია ჩემი შემოქმედებიდან მსგავსი ადგილები დავიმონწმო, მაგრამ, ვფიქრობ, საკმარისია. დარწმუნებული ვარ, ობიექტური მკითხველისათვის სრულიად ნათელია, რომ ქართული იდენტობის პრემოდერნულ პერიოდს მე მირაჟად არ მივიჩნევ და არც პრემოდერნული ქართველი ერის არსებობას უარვყოფ, როგორც ამაში ყველას დარწმუნება სურს გ. მაჭარაშვილს. პირიქით, თითქმის ყველა ნაშრომში საგანგებოდ აღვნიშნავ პრემოდერნული ქართველი ერის არსებობის ფაქტს. ამავე დროს ხაზს ვუსვამ იმ გარემოებასაც, რომ წინამოდერნული ერთობების ერებად სახელდება კულტურული განვითარების გარკვეულ დონეს და სპეციფიკურ ვითარებას გულისხმობს როგორც პირობას ანუ პირობითია.

ისიც უნდა შევნიშნო: არც პრემოდერნული ერის არსებობა და არც მისი წარმოშობის დრო ერის პრესტიჟთან კავშირში არანაირად არ არის. არავითარი წინამოდერნული ერი არ ფიქსირდება, მაგალითად, ამერიკის შეერთებული შტატების ისტორიაში (ილიას სიტყვით, რომ ვთქვათ, „იქ არ არის გუშინ“), მაგრამ ეს გარემოება ამერიკელი ერის პრესტიჟს და გავლენას თანამედროვე მსოფლიოში ვერაფერს აკლებს. პრემოდერნული ერის არსებობა არის ფაქტი, რომელიც ისტორიული განვითარების თავისებურებას ასახავს და არა ის კრიტერიუმი, რომლითაც უნდა განისაზღვროს დღეს ერის შეფასება ან თვითშეფასება.

მაგრამ ეს სხვათა შორის.

დავუბრუნდეთ, პრემოდერნული ქართველი ერის შესახებ აზრს, რომელიც, ჩემ მიერ იქნა პირველად გამოთქმული ქართულ სამეცნიერო სივრცეში. შეუძლებელია გ. მაჭარაშვილს არ შეემჩნია, თუ რამდენჯერ ვიმეორებ მე ამ აზრს. მაგრამ მისთვის, ჩანს, გაუგებარია მოდერნულ და პრემოდერნულ ერთობებს შორის ტოლობის ნიშანს რომ არ ვსვამ, რადგან მიუხედავად მისი დეკლარირებული ეთნოსიმბოლისტობისა, რეალურად ის პრიმორდიალისტია და განვითარებისა და ისტორიზმის გაგება უჭირს. ერების ფორმირების შესახებ დასავლურ სოციალურ თეორიებს შორის ეთნოსიმბოლიზმის ნიუანსების დაფიქსირება ყველაზე ძნელია: უფრო ადვილი გასაგებია პრიმორდიალიზმი და მოდერნიზმი, როგორც ორი პოლუსი, მაგრამ მათ შორის პოზიციის იდენტიფიცირება უფრო ძნელია. არ მიკვირს, რომ გ. მაჭარაშვილმა ის ვერ გაიგო ანუ გაიგო, როგორც მას შეეძლო – პრიმორდიალისტურად.

გ. მაჭარაშვილის მიერ ეთნოსიმბოლიზმის გაუგებრობიდან გამომდინარეობს მის მიერ ჩემი თვალსაზრისის გაუგებრობაც და ბრალდებაც იმასთან დაკავშირებით, რომ მე და „ჩემი ჯგუფის წევრები“ სინამდვილეში „მოდერნისტები“ ვართ, ეთნოსიმბოლიზმს კი ვაყალბებთ და მივანერთ მოდერნისტულ იდეებს. ამიტომ უნდა გვეწოდოს „ფსევდოეთნოსიმბოლისტები“ (მაჭარაშვილი 2020: 4).

სამეცნიერო მიმართულებას, რომელიც ცნობილია „მოდერნიზმის“ სახელით, გ. მაჭარაშვილი განიხილავს, როგორც მკვლევართა გარკვეულ პოლიტიკურ წრეებთან საჩოთირო გარიგებების შედეგს. შესაბამისად, „მოდერნისტების“ თვალსაზრისთან რომელიმე მკვლევრის თვალსაზრისის დამთხვევა მისთვის ამ მკვლევრის მაკომპრომენტირებული ფაქტია.

ამ შედარებით მცირე მოცულობის ნაშრომში შეუძლებელია ე.დ. სმითის ნაშრომებიდან ამონარიდების უხვად მოხმობა, მაგრამ ორიოდ მათგანს მაინც წარმოვუდგენ მკითხველს, რომ ყველასათვის ნათელი იყოს საქმის ვითარება. აი, ამონარიდი ე.დ. სმითის ნაშრომიდან:

The nation, as we have defined it, is a modern phenomenon and its civic features can only reach full flowering in the modern era, with its specific modes of domination, production and communication. At the same time modern nations have their roots in pre-modern eras and pre-modern cultures. The origins of such nations must therefore be traced far back, since their ethnic features, though subject of considerable reconstructions, stem often from distant eras and ancient traditions. Modern nations are closely, if often indirectly, related to older long-lived *ethnies* (ელი, სუნი 1996: 124).

ახლა წარმოგადგენ ამ ამონარიდის ჩემულ თარგმანს:

ერები, ჩვენი განმარტების თანახმად, მოდერნული ფენომენებია და მათი მოქალაქეობრივი ნიშნები სრულ გაფურჩქნას აღწევს მხოლოდ თანამედროვე ეპოქაში, რომელიც ხასიათდება მართვის, წარმოებისა და კომუნიკაციის სპეციფიკური საშუალებებით. ამავე დროს თანამედროვე ერებს ფესვები აქვთ წინამოდერნულ ეპოქებში და წინამოდერნულ კულტურებში. შესაბამისად, ამგვარი ერების საწყისებს თვალი უკან სიღრმეში უნდა მივადევნოთ, რადგანაც მათი ეთნიკური ნიშნები, მრავალი გარდაქმნის მიუხედავად, შორეულ ეპოქებიდან და ძველი დროის ტრადიციებიდან მომდინარეობს. თანამედროვე ერები მჭიდროდ, თუმცა ხშირად ირიბად, უკავშირდებიან უფრო ძველ დღეგრძელ ეთნიკებს.

კიდევ ერთი ამონარიდი:

All this suggests that the modernists are right to insist on importance of the differences between the type of nation found in the modern world and earlier collective cultural identities. At the same time, we should be careful not to create too great disjunction between “these premodern communities” and “modern nation”, nor too disallow in advance, as Hobsbawm does, any kind of continuity between premodern communities and modern nations (სმითი 2003: 107-108).

და მისი ჩემული თარგმანი:

ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ მოდერნისტები მართალი არიან, როცა მოდერნულ მსოფლიოში აღმოჩენილ ნაციის ტიპსა და ადრეულ კულტურულ იდენტობებს შორის განსხვავების მნიშვნელობას უსვამენ ხაზს. ამავე დროს ფრთხილად უნდა ვიყოთ, რათა მეტისმეტად არ გავმიჯნოთ „პრემოდერნული ერთობები“ და „მოდერნული ნაციები“ და არც იმთავითვე გამოვრიცხოთ (როგორც ამას პოლსტაუმი აკეთებს) რაიმე სახის განგრძობადობა (ჩხარტიშვილი 2004ა: 155).

ამ ამონარიდებით კარგად ჩანს ეთნოსიმბოლიზმის არსი: მისი განსხვავება როგორც პრიმორდიალიზმისაგან, ისე მოდერნიზმისაგან. ამავე დროს რაღაცით ორივე ამ მიდგომასთან მისი მსგავსებაც. სწორედ ეს შუალედურობა არის დამაბნეველი გ. მაჭარაშვილისათვის და ცდილობს ეთნოსიმბოლიზმის მოდერნისტული ნიშნები ჩააქროს და ეს თეორია სრულად პრიმორდიალიზმზე დაიყვანოს. ეს კი ამ თეორიის გაუმართლებელი პროფანაციაა.

დაბოლოს, ბრალდება ფოლკლორული წყაროების მიზანმიმართული უგულებელყოფის შესახებ.

იდენტობის კვლევისათვის ფოლკლორული წყაროები ნამდვილად საინტერესოა. მე მათ ჯერჯერობით არ შევხებივარ, არა იმიტომ რომ საგანგებოდ უგულებელვყოფ, არამედ უბრალოდ იმის გამო, რომ მათთვის ვერ მოვიცალე. ქართული იდენტობის ჩამოყალიბების ისტორიის კვლევისას იმდენ სხვადასახვა საკითხს შევხე და იმგვარად მოცულობითად, რომ ეს, ვფიქრობ, გასაკვირი არაა.

ფოლკლორული წყაროები, საინტერესოა იდენტობის მკვლევრისათვის იმიტომ, რომ ისინი ცირკულირებენ მოსახლეობის შედარებით ფართო ფენებში, თანაც არაელიტური სოციალური ჯგუფების პერცეფციებს არეკლავენ. მაგრამ ისტორიულ რეპრეზენტაციებში მათ ფართოდ მოხმობას პრობლემას უქმნის მათი უთარილობა. რომელი საუკუნის ქართული ერთობის დასახასიათებლად შეიძლება, მაგალითად, ვახტანგ გორგასალზე ცნობილი ხალხური ლექსის გამოყენება? ამ კითხვაზე დასაბუთებული პასუხის გაცემა, სამწუხაროდ, შეუძლებელია. საუკუნეს კი არა ეპოქასაც ვერ მივუთითებთ დაბეჭდვით. ამიტომ შეუძლებელია ფოლკლორულ წყაროებზე დაყრდნობით ეთნიკური ცნობიერებიდან ეროვნულზე გადასვლის დროის თუნდაც მიახლოებით მითითება. ეს ჟანრის სპეციფიკის გათვალისწინებით გაკეთებული ზოგადი დასკვნაა, თუმცა, ცხადია, ზემოთქმული არ ნიშნავს, რომ კონკრეტული ძიებები არ უნდა წარიმართოს იდენტობრივი კვლევებისათვის ამ წყაროების რესურსის სრულად გამოსავლენად. ამ რესურსისადმი გ. მაჭარაშვილის დიდი ოპტიმიზმის მიუხედავად, მე მაინც ვვარაუდობ, რომ ფოლკლორულ წყაროებს ქართველი ერის წარმოშობის ეპოქის განსაზღვრისას ექნებათ შედარებით მოკრძალებული მნიშვნელობა.

ბოლოთქმა

ქართველი ერის ჩამოყალიბების ისტორიას საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში მარქსისტული სოციოლოგიის საფუძველზე წარმოადგენდნენ. მე კი ამ მიზნით XXI საუკუნის დასაწყისიდან ერთ-ერთი დასავლური თეორიის, კერძოდ, ეთნოსიმბოლიზმის გამოყენება დავიწყე. წინამდებარე სტატიაში ამ სფეროში ჩემს თითქმის ოცწლიან გამოცდილებას ვუზიარებ მკითხველებს, ვაჩვენებ, რომ ქართული იდენტობის ჩამოყალიბება არის მრავალსაუკუნოვანი პროცესი, რომელიც განვითარების ეთნიკურ და ნაციონალურ დონეებს მოიცავს; ვაჩვენებ, რომ ქართული იდენტობა უნიკალურად განგრძობადი ფენომენია: საუკუნეების მანძილზე ის ცვალებადობს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, თვითიგივეობას ინარჩუნებს.

ამ სტატიაში ჩემი სამეცნიერო პრაქტიკისადმი გამოვლენილი აგრესიული კრიტიციზმის საკითხსაც შევეხე მოკლედ.

სამომავლოდ ვაპირებ უფრო ვრცლად განვიხილო ეს ყოველივე: როგორც ეთნოსიმბოლიზმის არსი და მის ფარგლებში განხორციელებული ჩემი რეპრეზენტაციები, ისე მეთოდოლოგიური სიახლის მიუღებლობის ფაქტები. ვფიქრობ, განსჯის საგნად ვაქციო სამეცნიერო სივრცეში გამოვლენილი მებრძოლი უმეცრების არა მარტო ცალკეული შემთხვევები, არამედ მისი ხელშემწყობი სოციალური კონტექსტიც წარმოვაჩინო სათანადოდ. ეს აუცილებელია ქართული ისტორიოგრაფიის თანამედროვე მდგომარეობის დასახასიათებლად და არსებული პრობლემების გამოვლენისა თუ წარმატებით გადაჭრისათვის.

შენიშვნები

- ¹ სპეციალურ ლიტერატურაში ვხვდებით არსებითად ერთიდაიმავე მიდგომის მიმართ რამდენიმე ტერმინის გამოყენების შემთხვევებს. სახელწოდებათა მრავალრიცხოვნება გამოწვეულია იმით, რომ სხვადასხვა ავტორი სხვადასხვა მომენტზე აკეთებს აქცენტს.
- ² ეს გარემოება ზოგი მკვლევრის მიერ, სამწუხაროდ, უგულებელყოფილია, მეტიც, არიან ისეთებიც, რომელთაც ეთნოსიმბოლისტური მიდგომით საქართველოს ისტორიის რეპრეზენტაცია საკუთარი სადოქტორო დისერტაციის მთავარ სიახლედაც კი აქვთ წარმოჩენილი: “Primary sources for this work have been studied elsewhere from different points of view. The novelty of this work, however, is that the material is re-examined with an ethnosymbolist approach” (ამირეჯიბი-მალენი 2011: 16). “The material examined in this chapter has been studied elsewhere from various points of view. The novelty of this chapter is that the material is re-examined from an ethnosymbolist approach” (ამირეჯიბი-მალენი 2011: 97).
- ³ ძველქართული ტერმინია და, ხატოვანი ასახვის ფორმას ნიშნავს.
- ⁴ ლიტერატურაში ვხვდებით „ერის“ არამართებული გააზრების შემთხვევებს. მაგალითად, გ. მაჭარაშვილი ფიქრობს, რომ „ერი“ თანამედროვე აზრით გამოიყენებოდა წინამოდერნულ ეპოქაში. და ამისათვის ერთადერთ არგუმენტად მოჰყავს ძველ ტექსტებში „ნათესავისა“ და „ერის“ სინონიმური გამოყენების ფაქტი (მაჭარაშვილი 2012: 54–55); (მაჭარაშვილი 2014: 92–97). ამ ფაქტის ამგვარი ინტერპრეტაცია მოკლებულია საფუძველს: ძველ ტექსტებში აღნიშნული სიტყვების სინონიმური გამოყენება მიუთითებს მხოლოდ იმაზე, რომ „ერს“, როგორც ჯგუფის აღმნიშვნელ ზოგად სიტყვას, კონკრეტული შემთხვევაში შეიძლებოდა ჰქონოდა საერთო წარმომავლობით მარკირებული ჯგუფის აღმნიშვნელი ტერმინის მნიშვნელობაც. ანუ გ. მაჭარაშვილის „არგუმენტი“ სწორედ მისთვის სასურველი აზრის საწინააღმდეგოა: ის იმას აჩვენებს, რომ წინამოდერნის ეპოქაში „ერს“ ჰქონდა (და ეს მოსალოდნელი იყო ამ მაგალითების გარეშეც) სწორედ არათანამედროვე მნიშვნელობა.
- ⁵ ამის შესახებ არაორაზროვნად მიუთითებდა გ. მაჭარაშვილი ერთ-ერთ სამეცნიერო კონფერენციაზე. იხ. (მაჭარაშვილი 2019).

დამოწმებანი

- ამირეჯიბი-მალენი 2011:** R. Amirejibi-Mullen. *Language Policy and National Identity in Georgia*. A thesis submitted for the degree of PhD to Queen Mary University of London.
- ელი, სუნი 1996:** *Becoming National. A Reader*. Edited by G. Eley, R. Suny. Oxford, Oxford University Press.
- თარგამაძე 2018:** ზ. თარგამაძე. *ქართველთა თვითცნობიერება: ისტორიული ასპექტები (XVIII საუკუნე)*. თბილისი, მეტიდიანი.
- მაჭარაშვილი 2012:** გ. მაჭარაშვილი. „ერისა“ და „არა ერის“ მნიშვნელობა ძველ ქართულში, ქართველოლოგიური კვლევები: ძირითადი ტენდენციები და თანამედროვე პრობლემები. ახალგაზრდა მკვლევართა ეროვნული ინტერდისციპლინური სამეცნიერო კონფერენცია. თეზისები. თბილისი. უნივერსალი.
- მაჭარაშვილი 2014:** გ. მაჭარაშვილი. „ერისა“ და „არა ერის“ მნიშვნელობა ძველ ქართულში, ქართველოლოგია, ნოემბერი-დეკემბერი 6, თბილისი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- მაჭარაშვილი 2016ა:** გ. მაჭარაშვილი. ფოლკლორული წყაროების მნიშვნელობა ქართული ეროვნული იდენტობის კვლევისათვის. ივანე ჯავახიშვილის 140 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. წარსული, აწმყო, მომავალი. პროგრამა და თეზისები.
- მაჭარაშვილი 2016ბ:** გ. მაჭარაშვილი. ხალხური სიტყვიერება და ქართული ეროვნული იდენტობის კვლევა. მეშვიდე საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები. საქართველო ევროპული ცივილიზაციის კონტექსტში. თბილისი, თსუ გამომცემლობა.
- მაჭარაშვილი 2017ა:** გ. მაჭარაშვილი. „ერი“ თუ „ეთნი“. თსუ იაკობ გოგებაშვილისადმი მიძღვნილი ქართველოლოგიური სამეცნიერო კონფერენცია. პროგრამა და თეზისები. თბილისი.
- მაჭარაშვილი 2017ბ:** გ. მაჭარაშვილი. ქართველი ერის კონცეპტუალიზაცია ეთნოლინგვისტური და მოდერნისტული პარადიგმების მიხედვით. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. წყარომცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული კვლევები. პროგრამა და მოხსენებათა თეზისები. თბილისი.
- მაჭარაშვილი 2018:** გ. მაჭარაშვილი. ქართული ეროვნული იდენტობა პაციოგრაფიული და ჰიმნოგრაფიული ტექსტების მიხედვით. საერთაშორისო კონფერენცია „ქართული ხელნაწერი მემკვიდრეობა“. თეზისები. თბილისი.
- მაჭარაშვილი 2019:** გ. მაჭარაშვილი. საერთაშორისო კონფერენციაზე „არქივმცოდნეობა, წყარომცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები“ (თბილისი, 2019 წლის 26 – 28 სექტემბერი) წაკითხული მოხსენების „წინამოდერნული ქართული კულტურა მირაჟი თუ სინამდვილე“ ვიდეოჩანაწერი გაკეთებული ავტორის მიერ და მის მიერვე ატვირთული ინტერნეტ-სივრცეში: <https://www.youtube.com/watch?v=BezALgsEmbs&t=19s> <https://www.youtube.com/watch?v=ql9q1CLVEQM>
- მაჭარაშვილი 2020:** გ. მაჭარაშვილი. წინამოდერნული ქართული კულტურა მირაჟი თუ სინამდვილე. ავტორის მიერ Research Gate-ზე ატვირთული პრეპრინტი: https://www.researchgate.net/publication/337951621_Premodern_Georgian_Culture_Mirage_or_Reality_in_Georgian_language_tsinamodernuli_kartuli_kultu-ra_-_mirazhi_tu_sinamdville
- მაჭარაშვილი 2015:** G. Macharashvili. *Studies in Ethnicity and Nationalism (The Critical Survey)*. *International Congress I, Problems and Prospects of Kartvelology*. Abstracts. <https://www.researchgate.net/publication/325069209>
- პატარიძე 2008:** ე.დ. სმითი. *ნაციონალური იდენტობა*. ლ. პატარიძის თარგმანი. თბილისი. ლოგოს-პრესი.
- სმითი 1986:** A. D. Smith. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, Basil Blackwell.
- სმითი 2000:** A. D. Smith. *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism*. Polity Press.
- სმითი 2003:** A. D. Smith. *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Polity Press.
- სმირნოვი 2004:** Энтони Смит. *Национализм и модернизм. Критический обзор современных теорий наций и национализма*. А. Смирнов-Редактор. Москва, Праксис.
- ქადაგიშვილი, ჩხარტიშვილი 2014:** S. Kadagishvili, M. Chkhartishvili. *Georgian Self-Determination in the Eigtheenth Century (Saints and Collective Memory)*. *Empires and Nations from the Eighteenth Century to the Twentieth Century: Volume 1*. Edited by A. Biagini and G. Motta. Cambridge, Cambridge Scholars Publishing.
- ჩხარტიშვილი 1987:** მ. ჩხარტიშვილი. *ქართული პაციოგრაფიის წყარომცოდნეობითი შესწავლის პრობლემები*

(„ცხოვრებაი წმიდისა ნინოსისი“). თბილისი. მეცნიერება.

- ჩხარტიშვილი 1998:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული მესიანიზმი. იდეის თაურსახე. *ი. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებული სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მე-80 წლისთავისადმი*. მოხსენებათა თეზისები. თბილისი, მეცნიერება.
- ჩხარტიშვილი 1999:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული მესიანიზმი ადრექრისტიანულ ხანაში. *შარავანდი* (სალიტერატურო გაზეთი), 19 – 31 ოქტომბერი.
- ჩხარტიშვილი 2002:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართლის მოქცევის ისტორია ეთნიკურობის კვლევის პრობლემატიკის თვალთახედვით. *ეთნიკურობა და ნაციონალიზმი I* (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებული ინსტიტუტთაშორისო სემინარის მასალები).
- ჩხარტიშვილი 2003:** M. Chkhartishvili. Informative value of hagiographical sources for study of ethnic identity. *Caucasica* (The Journal of Caucasian Studies) 7.
- ჩხარტიშვილი 2004ა:** ე. დ. სმითი. *ნაციონალიზმი: თეორია, იდეოლოგია, ისტორია*. მჩხარტიშვილის თარგმანი. თბილისი, ქართული ენის საერთაშორისო ცენტრი.
- ჩხარტიშვილი 2004ბ:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული ჰაგიოგრაფიის წყაროების პუბლიკაციის ისტორიიდან (მიხაილ საბინინის „საქართველოს სამოთხე“). *ქართული წყაროთმცოდნეობა X*.
- ჩხარტიშვილი 2005:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული იდენტობის მთავარი მარკერი. *საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე*. თბილისი, არტე.
- ჩხარტიშვილი 2006ა:** მ. ჩხარტიშვილი. თვითდასახელება როგორც ქართული იდენტობის მარკერი. *ქართული წყაროთმცოდნეობა, XI*.
- ჩხარტიშვილი 2006ბ:** მ. ჩხარტიშვილი. წმიდა მამა გიორგი მთაწმიდელი და ქართული იდენტობის სამანები XI საუკუნეში. *ქართული წყაროთმცოდნეობა XI*.
- ჩხარტიშვილი 2006გ:** M. Чхартишвили. *Идеология национализма и его универсалии в грузинской среде. Национализм* (Популярная книга для чтения). Тбилиси
- ჩხარტიშვილი 2007:** მ. ჩხარტიშვილი. ქრისტიანობა როგორც ქართული იდენტობის მარკერი. *ლოგოსი IV*.
- ჩხარტიშვილი 2008:** M. Chkhartishvili. On Georgian identity religious marker. *Studies in Medieval History of Georgia IX*.
- ჩხარტიშვილი 2009ა:** M. Chkhartishvili. Georgian Identity: Stages of Development. *On Georgian identity and culture (Nine international presentations by Professor Mariam Chkhartishvili)*. Tbilisi, Universal.
- ჩხარტიშვილი 2009ბ:** მ. ჩხარტიშვილი. *ქართული ეთნიკ რელიგიური მოქცევის ეპოქაში*. თბილისი, უნივერსალი.
- ჩხარტიშვილი 2009გ:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული იდენტობა: როგორ იწრთობოდა იგი. ეთნიკური რწეულობის იდეოლოგია. *კავკასიოლოგიური ძიებანი I*.
- ჩხარტიშვილი 2011ა:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული იდენტობის საკრალური ასპექტი. *ი. ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის სამეცნიერო ჟურნალი შრომები, 1*.
- ჩხარტიშვილი 2011ბ:** M. Chkhartishvili. Holy Men and Making of Georgian Identity. *Proceedings of the Institute of Georgian History at the Faculty of Humanities of the Javakhishvili Tbilisi State University 1*.
- ჩხარტიშვილი 2011გ:** M. Chkhartishvili. Molding of Nationalist Ideology and Printed Media: Georgian Case Study. *Proceedings of the Institute of Georgian History at the Faculty of Humanities of the Javakhishvili Tbilisi State University 2*.
- ჩხარტიშვილი 2012:** M. Chkhartishvili. The Shaping of Georgian National Identity: Iveria and its Readers. *The Balkans and Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea*. Edited by I. Biliarsky, O. Kristea, A. Oroveanu. Cambridge, Cambridge Scholars Publishing.
- ჩხარტიშვილი 2013ა:** M. Chkhartishvili. Georgian Nationalism and the idea of Georgian Nation. *Codrul Cosminului Departamentul de Stiinte Umanesi Social-Politice* 19, 2. http://atlas.usv.ro/www/codru_net/page19_2e.html 191
- ჩხარტიშვილი 2013ბ:** მ. ჩხარტიშვილი. როგორი უნდა იყოს სადოქტორო დისერტაცია ისტორიაში? არაკეთილგანწყობილი რეცენზენტის პასუხად. თბილისი, ნეკერი.
- ჩხარტიშვილი 2013/2014:** მ. ჩხარტიშვილი. დაიენ / დიაოხი: ეთნიკური სტიგმა. *ქართული წყაროთმცოდნეობა XV/XVI*. თბილისი, გამომცემლობა უნივერსალი.

- ჩხარტიშვილი 2014ა:** M. Chkhartishvili. Representing Georgian Past: Problem of Nation-Formation. *Proceedings of International Conference "Representing History: Theoretical Trends and Case Studies"* dedicated to 90th Anniversary of Academician Mariam Lordkipanidze's Birth held by the Institute of Georgian History, Tbilisi State University Tbilisi State University Press.
- ჩხარტიშვილი 2014ბ:** M. Chkhartishvili. Conceptualizing the Georgian Nation within the Romanov Empire: Georgian Intellectuals in Search of a Matrix. *Empires and Nations from the Eighteenth Century to the Twentieth Century*, Volume I. Edited by A. Biagini and G. Motta. Cambridge, Cambridge Scholars Publishing
- ჩხარტიშვილი 2014გ:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართველი ერის იდეა ნაციის ფენომენის შესახებ ევროპული დისკურსის ფონზე. საერთაშორისო ინტერდისციპლინური კონფერენციის „ევროპული ღირებულებები და იდენტობა“ მასალები. თბილისი, თსუ გამომცემლობა.
- ჩხარტიშვილი 2015:** M. Chkhartishvili. Kutsallık ve Kimlik: Gürcü Olay İncelemesi. *Yeni Türkiye Kafkaslar, özel sayısı VII*, 77.
- ჩხარტიშვილი 2016:** M. Chkhartishvili. Georgia, Kingdom of (fl. C12-13th). *The Encyclopedia of Empire*. Editor in Chief John M. MacKenzie. Published Online: 11 JAN 2016; DOI: 10.1002/9781118455074.wbeoe322 <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118455074.wbeoe322/abstract;jsession-id=C593790E8FAFC6A2726B6E7605C79EAB.f04t04?userIsAuthenticated=false&deniedAccessCustomisedMessage>
- ჩხარტიშვილი 2017:** M. Chkhartishvili. Saint George of Mtatsminda and the Forging of Georgian Identity in the 11th Century. *Histoire, mémoire et dévotion. Regards croisés sur la construction des identités dans le monde orthodoxe aux époques byzantine et post-byzantine*. Editor R.G. Păun, La Pomme d'or, Seyssel.
- ჩხარტიშვილი 2018:** M. Chkhartishvili. Deed of Anthim the Iberian Seen in the Context of Georgian Identity Forging Preprint. April 2018 DOI: 10.13140/RG.2.2.29901.13281. See Research Gate: <https://www.researchgate.net/publication/324363847>
- ჩხარტიშვილი 2019ა:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართველი ერი XIX საუკუნეში ეთნოციტოლოგიური თვალთახედვით. ქართული წყაროთმცოდნეობა XXI. თბილისი, გამომცემლობა უნივერსალი.
- ჩხარტიშვილი 2019ბ:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართველი ერის ზვიად გამსახურდიასეული ნარატივი. რეპრეზენტაცია და კომენტარები. ქართული წყაროთმცოდნეობა ტ., XXI.
- ჩხარტიშვილი, მანია 2010:** მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია. ქართული იდენტობის ენობრივი მარკერი პრემოდერნულ ხანაში და ნაციონალური კონსოლიდაციის ეპოქაში. I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ენა და კულტურა“. შრომები. ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- ჩხარტიშვილი, მანია 2011:** მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია. ქართველთა ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის ასახვა ბეჭდურ მედიაში. ივერია და მისი მკითხველი საქართველო. თბილისი, უნივერსალი.
- ჩხარტიშვილი, მანია 2011/2012:** მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია. ქართველი ერის კონცეპტუალიზაცია და ე. რენანის „რა არის ერი?“ ქართული წყაროთმცოდნეობა XIII/XIV. თბილისი, უნივერსალი.
- ჩხარტიშვილი და სხვები 2011:** მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია, ს. ქადაგიშვილი. ქართული ნაციონალიზმის წარმოშობა. ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები 3.
- ჩხარტიშვილი და სხვები 2015:** M. Chkhartishvili, Z. Targamadze, S. Kadagishvili. Impulse of the Great War on Georgian Identity Development. The First World War. *Analysis and Interpretations*, Edited by A. Biagini and G. Motta, Volume 2, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing.
- ჩხარტიშვილი, ქადაგიშვილი 2011:** M. Chkhartishvili, S. Kadagishvili. Georgian Nationalism in the Nineteenth Century: Values, Ideals, Symbols. *Proceedings of the Institute of Georgian History at the Faculty of Humanities of the Javakhishvili Tbilisi State University* 4.
- პათინსონი, სმიტი 1994:** *Nationalism*. Edited by J. Hutchinson, A. D. Smith. Oxford Reader. Oxford, Oxford University Press.

STUDYING GEORGIAN NATIONAL IDENTITY: ETHNOSYMBOLIST APPROACH

Mariam Chkhartishvili

In Soviet historiography formation of Georgian nation was represented on a ground of Marxian sociology. From the beginning of the 21st century for study of history of Georgian identity I began using western theory, namely, ethno-symbolist approach. In the present article I share my experience accumulated by me in this field during two recent decades with the readers. In particular, I demonstrate my views on history of Georgian identity. Main message of my results are as follows: formation of Georgian identity is a long-term process comprising ethnic and national levels of development. Georgian identity has been formed during the centuries. It has retained self-sameness until today. The long-term uninterrupted development is a feature that makes Georgian case unique. Georgian nation belongs to a rare type of continuous nations with very deep ethnic roots in pre-modernity.

In the paper I have also concerned though very briefly the aggressive criticism which comes from certain Georgian historians in address of my views on history of Georgian identity.

In future I plan return to all above mentioned issues more profoundly: I mean not only my representations based on ethno-symbolist approach, but also I am going to pay special attention to the difficulties which had faced my attempts to implement western social theory in Georgian scholarship. I intend to consider not only separate facts of the militant ignorance of some scholars, but the whole contexts so that characterize the modern state of Georgian historiography and identify the existed problems for solving them successfully in future.